

UNIVERSITATEA „DUNĂREA DE JOS” DIN GALAȚI

Școala Doctorală de Științe Socio-Umane

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

FILOSOFIA POLITICĂ A LUI N. STEINHARDT

**Doctorand,
Monica Gianina POPA PRECUPANU**

**Conducător științific,
Prof. univ. dr. hab. Cristian SANDACHE**

Seria U3: Istorie Nr. 23

**Galați
2023**

UNIVERSITATEA „DUNĂREA DE JOS” DIN GALAȚI

Școala Doctorală de Științe Socio-Umane

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

FILOSOFIA POLITICĂ A LUI N. STEINHARDT

Doctorand,

Monica Gianina POPA PRECUPANU

Președinte comisie: Prof. univ. dr. hab. Nicoleta IFRIM
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Conducător științific: Prof. univ. dr. hab. Cristian SANDACHE
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Referenți științifici: Prof. univ. dr. Marian COJOC
Universitatea „Ovidius” din Constanța
Dr. Silviu MOLDOVAN, Cercetător științific principal gr. I
Centrul de Istorie și Civilizație Europeană,
Academia Română, Filiala Iași
Prof. univ. dr. hab. Arthur-Viorel TULUȘ
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Seria U3: Istorie Nr. 23

Galați

2023

Seriile tezelor de doctorat susținute public în UDJG începând cu 1 octombrie 2013 sunt:

Domeniul fundamental ȘTIINTE INGINERESTI

- Seria I 1: **Biotehnologii**
- Seria I 2: **Calculatoare și tehnologia informației**
- Seria I 3: **Inginerie electrică**
- Seria I 4: **Inginerie industrială**
- Seria I 5: **Ingineria materialelor**
- Seria I 6: **Inginerie mecanică**
- Seria I 7: **Ingineria produselor alimentare**
- Seria I 8: **Ingineria sistemelor**
- Seria I 9: **Inginerie și management în agricultură și dezvoltare rurală**

Domeniul fundamental ȘTIINTE SOCIALE

- Seria E 1: **Economie**
- Seria E 2: **Management**
- Seria E 3: **Marketing**
- Seria SSEF: **Știința sportului și educației fizice**
- Seria SJ: **Drept**

Domeniul fundamental ȘTIINTE UMANISTE

- Seria U 1: **Filologie- Engleză**
- Seria U 2: **Filologie- Română**
- Seria U 3: **Istorie**
- Seria U 4: **Filologie - Franceză**

Domeniul fundamental MATEMATICĂ SI ȘTIINTE ALE NATURII

- Seria C: **Chimie**

Domeniul fundamental ȘTIINTE BIOMEDICALE

- Seria M: **Medicină**
- Seria F: **Farmacie**

CUPRINS

Index de abrevieri.....	7
Lisa documentelor din Addenda.....	9
Introducere	11
Abstract	35
Capitolul I. Concepții politice și convergență identitară	
1. Considerații generale: Creație literară și teme politice.....	39
1.1 Activitatea publicistică și editorială.....	39
1.2 Preocupări politice în scrierea steinhardtiană	46
2. Gândirea politică a lui N. Steinhardt	56
2.1 Formație intelectuală. Resorturi și influențe ale concepțiilor politice	56
2.2 Atracții stângiste	61
2.3 Între conservatorism și liberalism: „extremism de centru”.....	64
3. Doctrinari, idei și ideologii politice	70
3.1 Liberalism și doctrinari liberali	70
3.2 Raportarea lui N. Steinhardt față de ideologiile extremiste	76
3.3 Mișcarea legionară și antisemitismul	80
4. Intelectualii și regimurile totalitare	84
5. N. Steinhardt și „fenomenul românesc”	98
5.1 Român sau evreu?	98
5.2 Dragostea pentru români – trăsătură de familie	99
5.3 Românismul: atracții latente și certitudini	101
5.4 Credința – „motor” al românismului lui N. Steinhardt	105
5.5 „Fenomenul românesc” – fațete multiple	107
5.6 Patriotism-Românism-Naționalism: semnificații și exagerări	119
Capitolul al II-lea. Anticomunismul reflectat în scrierea steinhardtiană	
1. Ostilitatea față de socialism și comunism în scrierile din perioada interbelică ..	125
1.1 N. Steinhardt împotriva stângii în publicistica interbelică	125
1.2 Antisocialism și anticomunism în volumele interbelice	131
2. Anticomunism manifestat subversiv în lucrările din anii '70-'80	136
2.1 Microsemnalele literare – o formă personală de disidență anticomunistă	136
2.2 <i>Între viață și cărți</i> : „Nu se admite turcirea”	141
2.3 <i>Incertitudini literare</i> : „Să ai ochi de văzut, minte de înțeles și nițică inimă de simțit”	146

2.4 Critică la persoana întâi: „Trupul nu poate merge unde nu merge sufletul”	152
2.5 Escală în timp și spațiu: „Frica, inventivă, e gata să ofere cu nemiluita argumente în favoarea nepăsării și cedării”	160
2.6 Prin alții spre sine: „De te cheamă, tu rămâi la toate rece (rece sau și fierbinte ostil)”	165
3. Anticomunism subtil sau fățiș în lucrările publicate postum	171
3.1 Volume de eseuri publicate postum: <i>Monologul polifonic</i> și <i>Drumul către isihie. Ispita lecturii</i>	171
3.2 <i>Jurnalul fericii</i> – dezaprobare fățișă a comunismului.....	181
3.3 Atitudinea anticomunistă în predicile monahului Nicolae Delarohia	190
3.4 Spirit contestatar steinhardtian în volumele de interviuri publicate postum	200
3.5 Corespondența lui N. Steinhardt: „Jos comunismul!”	206
Capitolul al III-lea. Un binom ireconciliabil: N. Steinhardt – Securitate	
1. Măsurile represive împotriva anticomunistului N. Steinhardt	211
1.1 Arestarea și perioada detenției	211
1.2 Marginalizarea – lucrul ca salahor	218
1.3 Cenzura – cuvinte „arestate”	221
1.4 Supravegherea de către Securitate: șicane, blocaje și hărțuire	229
2. N. Steinhardt la anchetele Securității	245
2.1 „Sfânta minciună” la anchetele Securității	245
2.2 Zece declarații la Securitate în decembrie 1972	254
2.3 Interogatoriile „umanizate” din anii 1979 și 1980	260
2.4 Anchetele din anul 1983 privind relațiile cu „emigrația reacționară”	264
2.5 Perchezițiile și confiscările din anul 1984	267
3. Delațiunea și agenții informatori ai Securității	273
3.1 Delatorii – suprema aversiune a lui N. Steinhardt	273
3.2 Dincolo de numele conspirative ale informatorilor	280
3.3 Un raport inegal: N. Steinhardt versus zeci de informatori	293
4. Momente acute ale binomului ireconciliabil N. Steinhardt – Securitate	296
4.1 Numele de cod: „Orodoxul” și „Intelectualul”	296
4.2 „Jurnalul” reținerii <i>Jurnalului fericii</i>	300
4.3 Cazul „Eterul” – Stop relațiilor cu redactorii postului de radio „Europa Liberă”	306
4.4 Jurnal și bibliotecă „în cătușă”	308
4.5 Întâlniri și vizite incriminatoare	315
Concluzii	319
Addenda	325
Lista de lucrări publicate și prezentate	357
Bibliografie	359

LISTA DOCUMENTELOR DIN ADDENDA

- Document nr. 1: Facsimil – Dactilograma *Jurnalului fericirii. Manuscrisul de la Rohia (fragment)*.
- Document nr. 2: Facsimil – Dactilograma textului „Convorbiri cu Sergiu Al-George” (*fragment*).
- Document nr. 3: Facsimil – Dactilograma *Jurnalului fericirii. Manuscrisul de la Rohia (fragment)*.
- Document nr. 4: Facsimil – Certificatul de ortodoxie al lui N. Steinhardt (20 iulie 1967).
- Document nr. 5: Facsimil – Ilustrată expediată către N. Steinhardt de Sanda și Vlad Stolojan (1980).
- Document nr. 6: Facsimil – Scrisoare expediată către N. Steinhardt din partea Serviciului Cultural al Arhiepiscopiei din Timișoara și Caransebeș.
- Document nr. 7: Facsimil – Manuscris „Cuvânt înainte” pentru volumul *Cuvinte de credință*.
- Document nr. 8: Facsimil – Sentința nr. 24 din 1 martie 1960.
- Document nr. 9: Facsimil – Declarația lui N. Steinhardt de acceptare a percheziției, 14 decembrie 1972.
- Document nr. 10: Facsimil – Declarația lui N. Steinhardt privind comentarea lucrării *Maestrul și Margareta*, scrisă de M. Bulgakov, 15 decembrie 1972 (*fragment*).
- Document nr. 11: Facsimil – Facsimil – Declarația lui N. Steinhardt privind relațiile cu foștii deținuți politici, 15 decembrie 1972 (*fragment*).
- Document nr. 12: Facsimil – Facsimil – Declarația lui N. Steinhardt despre Marin Popescu, 16 decembrie 1972 (*fragment*).
- Document nr. 13: Facsimil – Declarația lui N. Steinhardt despre Gavrilă Vatamaniuc, 18 decembrie 1972 (*fragment*).
- Document nr. 14: Facsimil – Declarația lui N. Steinhardt despre Virgil Colțan, 14 martie 1983 (*fragment*).
- Document nr. 15: Facsimil – Facsimil – Declarația lui N. Steinhardt despre Raul Volcinschi, 14 martie 1983 (*fragment*).
- Document nr. 16: Facsimil – Facsimil – Declarația lui N. Steinhardt despre legăturile cu angajații postului de radio „Europa liberă”, 14 martie 1983 (*fragment*).
- Document nr. 17: Facsimil – Nota explicativă a lui N. Steinhardt în legătură cu Charles Barbey, 10 mai 1984.
- Document nr. 18: Facsimil – Nota explicativă a lui N. Steinhardt în legătură cu Virgil Bulat, 10 mai 1984 (*fragment*).
- Document nr. 19: Facsimil – Declarația lui N. Steinhardt privind expedierea coletelor către Virgil Ierunca, 10 mai 1984 (*fragment*).
- Document nr. 20: Facsimil – Adresa Direcției I legată de manuscrisul „Jurnal de prietenie” și un text compus din 136 de file, ambele scrise de N. Steinhardt, 14 aprilie 1988.
- Document nr. 21: Facsimil – Adresa UM 0647 privind xerocopia unui material „cu probleme de prietenie”, scris de N. Steinhardt, 24 iunie 1988.

Document nr. 22: Facsimil – Adresa UM 0647 privind xerocopiile a două materiale „cu probleme literare”, scrise de N. Steinhardt, 25 iulie 1988.

Document nr. 23: Facsimil – Nota informativă a lui „Adrian Cozmescu”, 13 mai 1982 (fragment).

Document nr. 24: Facsimil – Nota informativă a lui „Adrian Cozmescu”, 2 noiembrie 1985 (fragment).

Document nr. 25: Facsimil – Nota informativă a lui „Artur”, iulie 1973 (fragment).

Document nr. 26: Facsimil – Nota informativă a lui „Artur”, 2 februarie 1977 (fragment).

Document nr. 27: Facsimil – Nota informativă a lui „Marin Oltescu”, 16 noiembrie 1966 (fragment).

Document nr. 28: Facsimil – Nota informativă a lui „Alexandru”, 15 octombrie 1981 (fragment).

Document nr. 29: Facsimil – Nota informativă a lui Ion Snagov, 8 ianuarie 1969 (fragment).

Document nr. 30: Facsimil – Nota informativă a lui „Gheorghe Stoenescu”, 8 mai 1970, (fragment).

Document nr. 31: Facsimil – Nota informativă a lui „Nistor”, 2 iulie 1973 (fragment).

Document nr. 32: Facsimil – Nota informativă a lui „Nistor”, septembrie 1984 (fragment).

REZUMAT

Cuvinte cheie: N. Steinhardt, gândire politică, anticomunism, disidență, Securitate, anchete.

Argument și obiective

În plan istoriografic și editorial prăbușirea regimului comunist din România a deschis posibilitatea cercetării arhivelor din perioada totalitarismului și a publicării unor lucrări și studii de analiză ale acestei perioade, precum și a numeroase memorii ale celor care au fost victime ale represiunii politice din a doua jumătate a sec. al XX-lea. În acest context, în anul 1991, la Editura Dacia, a fost publicat *Jurnalul fericirii*, primul volum postum al lui Nicolae Steinhardt, această lucrare memorialistică fiind un adevărat manifest anticomunist și o pledoarie pentru ortodoxie, drept cale de a rezista și de a surmonta orice vicisitudini, inclusiv persecuțiile politice. Lucrarea s-a bucurat de o receptare atât de bună încât s-a ajuns la numeroase reeditări și traducerea sa în diferite limbi străine, în România fiind una dintre cele mai citite cărți din perioada postdecembristă. Așadar, N. Steinhardt, care era un personaj foarte cunoscut în lumea culturală încă din perioada comunismului, a devenit un autor prezent în lectura și aria de interes cultural a unui segment din ce în ce mai larg de oameni, prin prisma publicării postume a lucrărilor sale, ce relevă preocupări din diferite domenii: literatură și critică literară, eseistică, filosofie, etică, teologie, teme istorice, politice și juridice.

N. Steinhardt a fost un intelectual rafinat, alături de mulți alții din perioada interbelică, fericită și efervescentă generație a culturii românești, din care au făcut parte personalități, precum Emil Cioran, Mircea Eliade, Eugen Ionescu, C. Noica, Al. Paleologu etc. Născut în 1912, la București, într-o familie de evrei educați și cu un înalt statut social, N. Steinhardt s-a remarcat de timpuriu în elita intelectuală interbelică prin obținerea licenței în Drept în anul 1934, urmând ca, la o diferență de doar doi ani, să susțină teza de doctorat cu tema "Principiile clasice și noile tendințe ale dreptului constituțional. Critica operei lui Leon Duguit". Într-o prezentare succintă și comprimată, de tip „diapozitiv”, se poate spune despre N. Steinhardt că a fost preocupat de realitățile politice și realizările culturale, atât din țară, cât și din afara granițelor, în tinerețe a călătorit mult în străinătate, a scris numeroase articole de critică literară și nu numai, a avut relații strânse cu intelectuali de marcă din generația sa, a fost deținut politic între anii 1960-1964 pentru că a refuzat să fie martor al acuzării în procesul grupului așa-zis „mistico-legionar” Noica-Pillat, a fost botezat în închisoare în rit creștin ortodox pe 15 martie 1960 și s-a călugărit pe 16 august 1980, devenind monahul Nicolae Delarohia, fapt ce nu a împiedicat continuarea activității scriitoricești până la sfârșitul vieții sale, în martie 1989, precum și manifestarea constantă a atitudinii anticomuniste. Dincolo de opera și viața sa remarcabilă, Nicolae Steinhardt a fost un OM între oameni, prin îmbrățișarea unui comportament moral de excepție, motiv pentru care unii intelectuali, precum Monica Lovinescu și Nicolae Băciuț nu au ezitat să folosească cognomenul "Sfântul" cu referire la Steinhardt, iar papa Ioan Paul al II-lea l-a amintit în discursul său, în anul 1999, atunci când a vizitat România.

Chiar dacă în ultimele trei decenii au fost publicate numeroase articole, studii, evocări, cărți de interviuri, monografiile despre N. Steinhardt, această temă este atât de vastă și complexă, încât este încă loc pentru noi lămuriri și interpretări, precum și unghiuri diferite de analiză și cercetare. În primul rând, mulți dintre autorii unor studii despre N. Steinhardt evidențiază faptul că cercetarea lor nu este exhaustivă, neavând pretenția de epuizare sau tratare integrală a subiectului. Într-un interviu din

”Dilematica”, nr. 75, anul 2012, George Ardeleanu, unul dintre cei mai avizați cercetători asupra vieții lui N. Steinhardt, autor al lucrării *N. Steinhardt și paradoxurile libertății*, acesta spunea: „Odată ajunsă în spațiul public, nu mă îndoiesc de faptul că alți cititori sau cercetători ai operei steinhardtiene vor aprofunda, nuanța, multiplica sau contesta aceste prime analize ale mele, ceea ce ar fi de dorit”. De altfel, această idee era lansată de G. Ardeleanu și în celebra și ampla sa monografie, în care lăsa să se înțeleagă, în privința unor aspecte abordate, precum conținutul dosarului de urmărire informativă, nr. 207, aflat în Arhivele Securității, că inițiativa sa marchează doar o inaugurare a acestui unghi de cercetare, cu câteva analize punctuale detaliate: „Problematika unui asemenea dosar fiind foarte vastă (și necesitând un volum aparte de analiză), după această scurtă «panoramare» ne vom limita să aducem în discuție, în capitolele următoare, două «studii de caz» extrem de semnificative”¹. În anul 2016, Irina Ciobotaru, o altă cercetătoare competentă din perspectivă filologică, a subiectului N. Steinhardt, scria în lucrarea sa intitulată *Steinhardt*: „Prezenta lucrare nu pornește, în mod firesc, de la pretenția de a epuiza valențele și fațetele personalității și operei lui N. Steinhardt”².

În al doilea rând, atât publicistica, corespondența, interviurile, cărțile de evocări, toate lucrările scrise de Steinhardt, apărute antum sau postum, cât mai ales documentele de arhivă – dosarul lui N. Steinhardt păstrat în arhivele ACNSAS, cuprinde 11 volume și însumează mii de pagini – a căror lectură, analiză, sintetizare, lasă loc, în continuare, cercetării și completării unor verigi lipsă sau a formulării unor răspunsuri la întrebări retorice până acum. Mai mult decât atât, prin prisma multiplelor fațete ale personalității și preocupărilor lui Steinhardt, în afara abordărilor holistice sau biografice, a inițiativelor filologice de analiză a operei de critică literară sau a preocupărilor teologice de reconstituire a traiectoriei religioase, de la iudaism la convertirea la ortodoxie, este necesară o analiză din perspectivă istorică a acestui intelectual, care s-a remarcat în perioada interbelică și prin profunzimea gândirii politice, iar în perioada postbelică s-a numărat printre intelectualii care au avut statutul de deținuți politici, făcându-și, până la sfârșitul vieții, un crez din menținerea verticalității și a refuzului de colaborare cu Securitatea, încercând constant prin scrierile sale să-și arate, mai mult sau mai puțin voalat, dezaprobarea față de regimul comunist.

Alegerea temei nu a avut la bază dorința de a realiza o panava la adresa acestei personalități, însă trebuie să recunoaștem că „motorul” acestei cercetări ce se dorește a fi obiectivă – prin prezentarea, inclusiv a unor exagerări sau marote a lui N. Steinhardt – a fost dragostea și admirația atât pentru omul, cât și cărturarul N. Steinhardt. Citind opera sa avem confirmarea faptului că unul din ingredientele conceperii unei lucrări bune este implicarea afectivă: „autorul, pentru a înțelege în adâncime subiectul tratat, se cade să-l privească și să-l analizeze nu numai cu inteligență, ci afectiv, cu amenitate și bunăvoință, iubindu-l cu o iubire obligator egală celei pentru sine”³. Aceeași idee este reiterată de N. Steinhardt într-un articol publicat în revista *Cronica*, sub titlul „Ieșirea din sine. Monografia scriitorilor contemporani”, în care afirmă că biografia ori studiul critic „este mai înainte de toate un act de smerenie și de ieșire din sine, adică o faptă de iubire, adică o jertfă”⁴.

În ceea ce privește scopul lucrării, acesta este de a releva faptul că N. Steinhardt, dincolo de statutul de *homo religiosus*, accentuat în ultimele trei decenii de existență, a fost un adevărat *Zoon politikon*, preocupat de evoluția istorică și evenimentele politice contemporane. Cum ar spune

¹ George Ardeleanu, *N. Steinhardt și paradoxurile libertății*, Editura Humanitas, București, 2008, p. 253.

² Irina Ciobotaru, *Steinhardt*, Editura Ideea Europeană, București, 2016, p. 23.

³ N. Steinhardt, *Critică la persoana întâi*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, referințe critice și indici de Florian Roatiș; repere biobibliografice de Virgil Bulat, Editura Polirom, Iași, 2011, p. 78.

⁴ N. Steinhardt, „Ieșirea din sine. Monografia scriitorilor contemporani”, în *Cronica*, XXI, nr. 17, 25 aprilie 1986, p. 5.

Steinhardt, „ideea-forță”⁵ sau „tâlcul” cercetării de față, intitulată *Filosofia politică a lui N. Steinhardt*, constă în evidențierea faptului că în anii comunismului, scrierile acestuia au reprezentat o formă specifică de disidență, prin microsemnale și mesaje în subtext, ce aveau menirea de a forma sau de a dezvolta simțul etic, curajul rezistenței față de abuzuri și nedreptăți, nepactizarea cu răul și menținerea trează a vigilenței, a aspirației și a încrederii în revenirea la statul de drept.

Cercetarea vizează analiza personalității lui N. Steinhardt din perspectiva raportării sale la diferite aspecte politice: ideologii, doctrinari politici, raporturile dintre intelectuali și factorul politic și mai ales atitudinea față de schimbarea regimului politic din România la sfârșitul anilor '40 ai sec. al XX-lea. Titlul lucrării de față, *Filosofia politică a lui N. Steinhardt*, este justificat de atenția acordată gândirii politice a acestui intelectual, evoluția concepțiilor sale în acest domeniu fiind urmărită din perioada interbelică până la sfârșitul anilor '80, adică de la tinerețea până la senectutea lui N. Steinhardt. Dată fiind tema cercetării s-au creionat trei ipoteze de bază ale lucrării:

1. N. Steinhardt s-a remarcat încă din perioada interbelică printr-o fină analiză politică a unor evenimente contemporane sau din epoci trecute, înscriindu-se în suita gânditorilor politici remarcabili din România;

2. Anticomunismul lui N. Steinhardt a fost exprimat fățiș în scrierile din perioada interbelică și în lucrările „de sertar”, publicate postum, și indirect, prin intermediul unor microsemnale, în opera publicată antum în anii comunismului;

3. Refuzul de a face compromisuri și de a colabora cu Securitatea au determinat supravegherea lui N. Steinhardt timp de aproape trei decenii de către poliția politică, aspect ce a implicat diferite măsuri punitive.

Formularea aristoteliciană „Zoon politikon” i se potrivește pe deplin lui N. Steinhardt; fără a fi încadrat politic de-a lungul vieții sale în vreo formațiune politică, a manifestat constant interes pentru înțelegerea profundă a evoluției social-politice, așa-numitul „suflet politic” despre care vorbește cu mai multe ocazii, dovadă a faptului că era preocupat de viața politică și impactul acesteia asupra societății. Întrebările de la care pornește analiza de față sunt raportate la sfera politică și reprezintă reperele cercetării:

1. Care au fost trăsăturile esențiale ale gândirii politice steinhardtienne?
2. Își menține de-a lungul vieții sale principiile politice susținute în tinerețe, ori se manifestă nuanțări sau schimbări?
3. Care era raportarea sa față de diferite ideologiile politice și doctrinari politici? Care erau argumentele acestei atitudini?
4. De ce nu a acceptat afilierea oficială la o anumită grupare politică?
5. Având în vedere identitatea sa de român-evreu, care era percepția sa despre românism sau antisemitism?
6. Care sunt cauzele și dovezile anticomunismului lui N. Steinhardt?
7. Cum se raporta Securitatea față de N. Steinhardt? Care erau motivațiile acestei atitudini?

Din punct de vedere etic este necesară o analiză obiectivă care să evidențieze atât multiplele calități morale, în afara certei valori intelectuale, cât și eventualele exagerări sau contradicții în opiniile și reacțiile sale, fapt ce relevă, *ab initio*, că cercetarea de față nu se dorește a fi o apologie la adresa lui N. Steinhardt, ci o prezentare onestă a acestuia din multiple perspective. Realizarea unui portret comportamental al lui N. Steinhardt are drept scop evidențierea faptului că existența unor anumite

---

⁵ N. Steinhardt, *Escale în timp și spațiu sau Dincoace și dincolo de texte*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, referințe critice și indici de Florian Roatiș; repere biobibliografice de Virgil Bulat, Editura Polirom, Iași, 2011, p. 249.

trăsături pozitive de caracter ale acestuia, precum curajul, demnitatea și loialitatea au reprezentat, indirect, motivațiile încarcerării în perioada comunismului și totodată a neplăcerilor și dificultăților generate de statutul de „deținut politic”. Prin urmare, pornind de la întrebările formulate mai sus, obiectivele esențiale, subsumate celor trei capitole componente ale lucrării, sunt: atragerea atenției asupra pertinentei și profunzimii gândirii politice a lui N. Steinhardt (afinități și disocieri politice, constante, nuanțări, influențe); înțelegerea corectă a mesajului anticomunist din opera antumă și postumă a acestuia și dezvăluirea modalităților de manifestare a opoziției sale față de comunism în scrierile sale; analiza cauzelor și a efectelor incompatibilității din binomul N. Steinhardt-Securitate. Firește că în afară de acestea, există și alte obiective adiacente, precum relevarea asumării identității evreiești, simultan cu receptarea identității românești la nivel senzitiv și mental, sau evidențierea principiilor etice reflectate în opera și comportamentul său și a legăturii între acestea, atitudinea sa anticomunistă și măsurile represive ale Securității asupra sa.

Toate aceste obiective converg spre aceeași țintă, aceea de a pune la dispoziție un model comportamental, de urmat în orice vremuri dar mai ales într-o eră a informației care promovează „exemple” mai puțin benefice tinerei generații și nu numai. Se poate spune fără exagerare că toată activitatea și viața lui N. Steinhardt creionează imaginea unui intelectual dincolo de timp și spațiu care putea, la fel de bine, să fie un intelectual al Renașterii sau un filosof din Epoca Luminilor.

Istoriografia subiectului

Personalitatea, concepțiile și biografia lui N. Steinhardt pot fi conturate cu ajutorul memorialisticii (*Jurnalul fericirii; Jurnalul fericirii. Manuscrisul de la Rohia; Jurnal de autor. 1978-1984* și diferite note autobiografice, incluse în diferite volume, precum „Mărturisire”, „Botez I” etc); eseuri cu tentă autobiografică (*Călătoria unui fiu risipitor; Eseu romanțat asupra neizbânzii*); interviuri realizate de către Ioan Pinte, Nicolae Băciuș și Zaharia Sângeorzan (*Primejdia mărturisirii; Între lumi: convorbiri cu N. Steinhardt; Monahul de la Rohia răspunde la 365 de întrebări incomode*); cărți cu evocări despre Steinhardt (*Amintiri despre N. Steinhardt: crestomație* de Arșavir Acterian; *N. Steinhardt, marea convertire: docu-drame și mituri istorice* evocate de Silviu Theodorescu; *N. Steinhardt în evocări și Caietele de la Rohia (I-III)*, sub coord. lui Florian Roatiș; *Convorbiri despre N. Steinhardt*, volum coordonat de Călin Emilian Cira, *Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt*, realizat Ioan Pinte, unul dintre cei mai fervenți discipoli ai acestuia; studii, articole, recenzii, prefețe ale operei steinhardtene, precum cele realizate de George Pruteanu, Virgil Ciomoș, Virgil Bulat, Ștefan Iloaie, George Ardeleanu etc. Dincolo de toate acestea, stă opera lui N. Steinhardt: atât articolele și eseurile din diferite reviste interbelice, din anii războiului, din perioada postbelică și din perioada comunismului, cât și volumele publicate antum și postum. Un proiect editorial de anvergură, indispensabil oricărui cercetător al vieții și operei lui Steinhardt, a fost lansat în anul 2008 de Editura Polirom în colaborare cu Mănăstirea Rohia; inițiativa editorială sub genericul „Integrala Steinhardt” cuprinde 22 de volume și a fost finalizată în anul 2021, prin publicarea celui de-al doilea volum de *Corespondență*.

Prin prisma statutului său de fost deținut politic, cu o întinsă rețea de legături printre foștii condamnați politic, ba chiar și cu personalități din exil, indezirabile regimului, N. Steinhardt a fost timp de aproape 30 de ani urmărit de către Securitate. Prin urmare, o condiție *sine qua non* pentru o analiză pertinentă a unei teme, precum opiniile politice și anticomunismul lui N. Steinhardt, constă în cercetarea Arhivelor Securității. Dosarul nr. 207, Fond informativ privitor la N. Steinhardt, cuprinde 11 volume, din care trei se referă, în realitate la Constantin Pillat, iar opt dintre acestea (vol. 3, 4, 5, 6, 7, 8,

10, 11) însumând câteva mii de pagini, oferă o imagine relevantă asupra raporturilor N. Steinhardt-Securitate. Unele dintre documentele cuprinse în aceste dosare au fost publicate, în acest sens remarcându-se volumul coordonat de Mihai Giugariu, publicat până în prezent în două ediții, *Prigoana. Documente ale procesului C. Noica, C. Pillat, S. Lăzărescu, A. Acterian, Vl. Streinu, Al. Paleologu, N. Steinhardt, T. Enescu, A. Al-George, A.O. Teodoreanu și alții* și volumul de documente intitulat *Nicu Steinhardt în dosarele Securității: 1959-1989*, realizat de Clara Cosmineanu și Silviu Moldovan.

Indubitabil, primul pas în realizarea unei cercetări inovatoare, care vizează personalitatea, viața și opera lui N. Steinhardt, este lectura și sistematizarea temelor și ideilor formulate până în prezent pe marginea acestei problematice. În topul monografiilor de o calitate informațională deosebită, de la care trebuie să pornească cercetarea acestei teme, se înscriu următoarele lucrări: *N. Steinhardt și paradoxurile libertății*, scrisă de George Ardeleanu, care este și vicepreședinte al Fundației Steinhardt de la Mănăstirea Rohia; *Steinhardt*, lucrarea scrisă de Irina Ciobotaru; *Vârstele subversiunii. N. Steinhardt și deconstrucția utopiilor*, volum redactat de Adrian Mureșan. Ampla monografie realizată de George Ardeleanu pune în centrul cercetării, așa cum reflectă și titlul lucrării, tema libertății, văzută drept pivot central al existenței lui N. Steinhardt. Cu răbdare, acuratețe și profesionalism, G. Ardeleanu reconstituie aspecte biografice, pornind de la genealogie, anii de școală și studiile superioare, poziția politică din perioada interbelică, anii „între lumi”, adică tranziția de la democrație la comunism, premisele arestării sale și ale convertirii la creștinism, până la viața monahală ca „full time job”⁶. Un scurt capitol al lucrării este destinat deschiderii cercetării asupra dosarului nr. 207, cu o atenție sporită asupra avatarurilor confiscării și reconfiscării *Jurnalului fericirii* de către Securitate, iar într-un capitol vast sunt propuse teme literar-filosofice, precum raportarea lui Steinhardt față de „tânăra generație” a anilor '30, dar și a celei din anii '80, critica hedonistă și tema libertății.

Un demers lăudabil de analiză a paradigmei libertăți în viața și opera lui N. Steinhardt îi aparține Irinei Ciobotaru; în monografia sa punctează atât apartenența doctrinară, cât și aspecte legate de relațiile lui Steinhardt cu personalități de seamă, precum C. Noica, ori analiza volumului memorialistic din diferite perspective sau receptarea criticii literare a acestui intelectual. Cea mai recentă lucrare monografică legată de N. Steinhardt este produsul unei laborioase și îndelungate cercetări realizate de Adrian Mureșan. Formația filologică a acestuia, asemenea celorlalți doi cercetători nominalizați, a presupus, din rațiuni ce țin de „tangența cu specificitatea literarului”⁷, abordarea unor teme precum subversivitatea culturală din lucrările publicate în anii comunismului, analiza criticii literare și dimensiunea europeană și cosmopolită a identității sale culturale. Observăm, așadar, că în afara aspectelor literare și a unei problematice conexe principiilor de libertate, iertare și credință, cele trei monografii fac referire, mai mult sau mai puțin, și la anumite aspecte privind formația ideologică a lui N. Steinhardt, valoarea de document istoric a rememorării detenției politice, subversivitatea profesată prin valorificarea și inserarea unor fragmente din *Jurnalul fericirii* în diferite articole sau volume antume, și o „disecție” preliminară a binomului N. Steinhardt-Securitate.

George Ardeleanu ajunge la concluzia că de la începutul deceniului al patrulea până la sfârșitul acestuia, Steinhardt manifestă „o fină glisare de la o ideologie conservatoare la una liberal-conservatoare”⁸ iar Irina Ciobotaru, afirmă că „atipica atitudine liberal-conservatoare marchează întreaga existență a autorului”⁹, iar în privința socialismului ambii autori evidențiază atitudinea clară de

⁶ George Ardeleanu, *N. Steinhardt și paradoxurile libertății*, Editura Humanitas, București, 2008, p. 203.

⁷ Adrian Mureșan, *Vârstele subversiunii. N. Steinhardt și deconstrucția utopiilor*, Editura OMG, Alba Iulia, 2020, p. 31.

⁸ George Ardeleanu, *op. cit.*, p. 77.

⁹ Irina Ciobotaru, *Steinhardt*, Editura Ideea Europeană, București, 2016, p. 18.

respingere a acestei ideologii de către N. Steinhardt. Există însă „goluri” în privința gândirii sale politice care se cer a fi completate informațional: a existat o altă opțiune politică înainte de liberal-conservatorism? Care era opinia lui N. Steinhardt față de fascism ori nazism? Cum vedea Steinhardt raportarea optimă a scriitorilor față de un regim totalitar? Pe de altă parte, indubitabil, miile de pagini ale dosarului de urmărire informativă a lui N. Steinhardt reprezintă material ofertant pentru aprofundarea unor fațete diferite ale supravegherii sale de către Securitate, de la cauze, metode, informatori, până la măsuri și efecte ale acestei urmăriri informative.

În ceea ce privește anticomunismul lui N. Steinhardt, din păcate, până în prezent, nu s-a marșat suficient de mult pe acest subiect, deși firul roșu care trasează întreaga sa operă, din momentul instaurării totalitarismului de stânga în România și chiar dincolo de moartea sa, prin lucrările postume, a fost transformarea cuvântului în „armă” anticomunistă, cu scopul de a trezi conștiințele și de a investi scrierile literare cu rolul de decodificare a tainelor și totodată „căi spre adevăr”¹⁰. Din păcate, disputa terminologică între cei care susțin plasarea unor intelectuali în sfera disidenței, ori a opoziției, sau a subversiunii culturale, este păguboasă la adresa lui N. Steinhardt, vorbindu-se prea puțin despre anticomunismul constant al acestuia și plasarea certă în tabăra disidenților, chiar dacă modalitatea de respingere a sistemului nu a luat forma unui manifest public fățiș, ci a îmbrăcat haina mesajului alegoric și subtil opoziționist.

În lucrarea lui G. Ardeleanu se regăsesc informații bine documentate despre episodul scrierii-confiscării-rescrierii *Jurnalului fericirii*, în volumul Irinei Ciobotaru se acordă o atenție deosebită temelor literare din volumul memorialistic, iar Adrian Mureșan, cu o răbdare de furnică „a cules” „aluviunile” memorialistice „deversate” în opera antumă. Cu toate acestea, sunt mai puține detalii despre cauzele și dedesubturile baleiajului represiv-permisiv exercitat de Securitate asupra lui Steinhardt și manifestat, pe de o parte, prin arestare, marginalizare, cenzurare, filaj, presiuni făcute pentru scoaterea acestuia din viața monahală, iar pe de altă parte, prin acordarea unor aparente privilegii sau crearea unei stări de pseudo-normalitate social-politică prin posibilitatea dată lui Steinhardt de a face câteva călătorii în Occident la cumpăna anilor '70-'80 și de a purta o activă corespondență cu diferiți intelectuali din diaspora. Au existat și unele breșe – intenționate sau nu – ale vigilenței Securității asupra sa, fapt demonstrat de faptul că Steinhardt a reușit să trimită exemplare din *Jurnalul fericirii* către unii prieteni din străinătate și să primească din partea acestora cărți aflate pe „lista neagră” a cenzurii comuniste. Subversivitatea, manifestată nu doar prin „aluvionări” memorialistice, ci și prin intermediul microsemnalelor nu este relevantă suficient în operele publicate antum, iar un studiu pentru analiza din această perspectivă a operei postume, nu există, ori un demers în acest sens ar fi lămuritor pentru demonstrarea disidenței intelectualului-monah român-evreu N. Steinhardt.

Structura lucrării

Pornind de la cele trei ipoteze de lucru formulate ca punct de plecare în această cercetare, structura lucrării cuprinde trei capitole ce reprezintă unghiuri de analiză asupra raportării lui N. Steinhardt la aspecte politice din perioada interbelică sau postbelică: „Concepții politice și convergență identitară”; „Anticomunismul reflectat în scrierea steinhardtiană”; „Un binom ireconciliabil: N. Steinhardt – Securitate”. Cercetarea istorică ar trebui să fie ghidată de „treimea duh-voință-inteligență”, după cum spunea N. Steinhardt, fiind în primul rând interpretare și presupunând „intelența, intuiția,

¹⁰ N. Steinhardt, *Primejdia mărturisirii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 29.

sensibilitatea, capacitatea de a diagnostica și a «developa» materialul latent”¹¹. O astfel de definire a unei cercetări științifice calitative este copleșitoare, dar reprezintă și o provocare, un impuls pentru cercetători, în dorința de a se apropia de etalonul propus; în ceea ce privește cercetarea de față, din „treimea” invocată de Steinhardt, voință a existat, și sperăm că, dacă nu se ridică la nivelul așteptărilor steinhardtiene, măcar denotă realizarea acesteia cu entuziasm și dragoste, fiind „necamufat simpatetică”¹².

În primul capitol, intitulat „**Concepții politice și convergență identitară**”, ne-am propus atât sublinierea propensiunii pentru aspectele politice, cât și a lucidității gândirii politice a lui N. Steinhardt, în contextul în care toate genurile de scriere abordate în anii 30’-’40 – articole în presă, lucrarea parodică, teza de doctorat în științe juridice, lucrările teologice despre iudaism – reflectă importanța spectrului politic în zona sa de interes, cât și asumarea deplină a identității românești, fără a nega sau a ecamota originea evreiască. Pentru început, în subpunctul „Considerații generale: creație literară și teme politice”, am urmărit prezentarea bogatei activități publicistice și editoriale a tânărului N. Steinhardt și devoalarea preocupărilor politice reflectate de aceste scrieri. Deși, foarte tânăr, ocupat cu scrierea tezei de doctorat, intitulată *Principiile clasice și noile tendințe ale dreptului constituțional. Critica lui Léon Duguit* și finalizarea studiilor în străinătate, N. Steinhardt s-a remarcat în anii ’30-’40 printr-o activitate bogată: publicarea, sub pseudonimul Antisthius, a volumului parodic, *În genul...tinerilor* (1934); inițierea alături de alți tineri, a unui proiect publicistic, intitulat *Revista Burgheză*, care a apărut în șapte numere, între anii 1934-1935; colaborarea cu diferite reviste, precum *Libertatea*, *Revista Fundațiilor Regale*, *Universul literar*, *Victoria* etc; publicarea, în colaborare cu prietenul său, Emanuel Neuman, a studiilor *Essai sur une conception catholique de Judaïsme* (1935) și *Illusion et réalités juives* (1937).

Schimbarea regimului politic în România, la sfârșitul anilor ’40 determină răsturnări ale valorilor, așa încât, asemenea altor intelectuali care refuză colaborarea cu noul sistem politic, N. Steinhardt intră într-un con de umbră, ajungând chiar să ispășească câțiva ani de închisoare în contextul refuzului de a fi martor al acușării în procesul Noica-Pillat. Revenirea pe scena culturală se produce în anii ’70 prin începerea colaborării cu diferite reviste: *Viața Românească*, *Secolul 20*, *Steaua*, *Familia*, *Orizont*, *Ethos*, *România literară*, *Astra*, *Ramuri*, *Vatra* etc. În ceea ce privește activitatea editorială, în ciuda piedicilor, amănărilor și a cenzurii, în anii comunismului reușește să publice șase volume: *Între viață și cărți* (1976); *Incertitudini literare* (1980); *Geo Bogza, un poet al Efectelor, Exaltării, Grandiosului, Solemnității, Exuberanței și Patetismului* (1982); *Critică la persoana întâi* (1983); *Escală în timp și spațiu sau Dincoace și dincolo de texte* (1987); *Prin alții spre sine* (1988).

Devoalarea interesului pentru sfera politică s-a produs la scurt timp de la finalizarea studiilor universitare, prin contribuția sa la publicarea *Revistei Burgheze* ale cărei obiective în plan politic erau educarea politică; susținerea valorilor conservatoare și a tradițiilor; protejarea instituției familiei; valorizarea burgheziei; critica ascensiunii și a popularității ideilor socialiste. În plus, lecturile lui N. Steinhardt din diferiți doctrinari, în special liberali, volumele de istorie, sociologie și politologie, cercetările doctorale despre dreptul constituțional și drepturile oamenilor au fost fructificate în unele articole și studii publicate în perioada interbelică, iar în perioada postbelică articolele politice ale lui N. Steinhardt reflectă interesul asupra analizei cauzelor celui de-al doilea război mondial și critica regimurilor dictatoriale de extremă dreaptă. Preocupările politice din articolele și volumele publicate în anii comunismului se focusează pe critica regimurilor dictatoriale și a practicilor aferente acestor sisteme politice, în afara unor formulări directe, ori alegorice, strategiile subversive folosind din

¹¹ N. Steinhardt, *Monologul polifonic*, p. 212.

¹² *Ibidem*, p. 77.

abundență microsemnalele cu scopul de a trezi spre adevăr și de a dezvolta simțul etic necesar în menținerea verticalității oamenilor .

În subpunctul intitulat „Gândirea politică a lui N. Steinhardt” am încercat să identificăm resorturile și influențele care au stat la baza gândirii sale politice și am ajuns la concluzia că în această direcție au conlucrat mai mulți factorii: convingerile politice exprimate de către părinți; tipul de educație primit la guvernanta sa, doamna de Branszky, influențele din partea profesorilor și a anturajului, în special a lui Emanuel Neuman; valorile morale admirate, precum demnitatea, curajul și onestitatea; lectura lucrărilor unor doctrinari, precum Tocqueville, Guizot, Royer-Colard, de Broglie, Prévost-Paradol; experiențele de viață, așa cum a fost încarcerarea în temnițele comuniste pentru „vina” de a citi cărți „interzise” și de a refuza trădarea prietenilor săi. Pentru a respecta adevărul istoric, am abordat și tema denumită „Atracții stângiste”, deoarece a fost o realitate, efemeră, ce-i drept, a gândirii politice a tânărului Steinhardt; atras, probabil, de aparența eroică a doctrinei socialiste, un fel de „fata Morgana” pentru N. Steinhardt, iar vindecarea „de consumarea opiumului”¹³ reprezentat de ideologiile de stânga, s-a produs și cu ajutorul prietenului său Emanuel Neuman, denumit Manole, a cărui influență majoră răzbate atât din *Jurnalul fericirii*, cât și din romanul autobiografic *Călătoria unui fiu risipitor*.

Viziunea social-politică conservatoare se creionează la mijlocul anilor '30, așa cum aflăm din corespondența sa din tinerețe, în care spune că e conservator de la 24 de ani¹⁴, iar nuanțarea acestei atitudini și translația spre liberal-conservatorism se produce spre sfârșitul deceniului al patrulea și se menține până la sfârșitul vieții: „Prin 1937-1938, convingerile mele conservatoare au cunoscut o cotitură. Le-am nuanțat, am trecut de la paseism la retro, la o concepție în care «modernul» poate fi modelat în categoriile concepției conservatoare. Am conceput un partid al «moderațiilor violenți» și al conservatorilor în trench-coat. Drept care și necesitatea de a mă redefini și a-l așeza pe omul modern în cadrul valorilor tradiționale. A fost o perioadă de exaltare și euforie. Sunt și acum liberal-conservator «modern»”¹⁵.

N. Steinhardt a dovedit luciditate, profunzime și capacitate de analiză a unor teme politice diverse, de la evenimente de politică internă și externă din sec. XIX-XX, ale unor state din Europa Occidentală, până la ideologii și opinii ale unor doctrinari politici, aceste două aspecte fiind subiect de analiză în subpunctul denumit „Doctrinari, idei și ideologii politice”. Prin prisma afinității pentru ideile politice liberale, un loc aparte în preocupările lui N. Steinhardt îl ocupă ideologia liberală și gândirea politică a unor doctrinari liberali precum Alexis de Tocqueville, Joseph Barthélemy, Henry James Sumner Maine, Lucien Prévost-Paradol, Benjamin Constant. Tema liberalismului a fost amplu tratată în diferite articole: „*Liberalismul larg (Problema Moderațiunii și a Violenței)*”, din septembrie 1937 și articolul „*Fundamentul drepturilor naturale*”, din iunie 1938, ambele publicate în revista *Libertatea*, sau studiul „*Liberalism*”, publicat în septembrie 1937, ori textul „*Cu privire la Benjamin Constant*”, din aprilie 1947, articole publicate în *Revista Fundațiilor Regale*. Cele mai evidente idei recurente în aceste texte au fost importanța consubstanțialității dintre educație și morală drept premise ale unui sistem politic sănătos și susținerea monarhiei constituționale ca formă de guvernare mai eficace decât republica. N. Steinhardt a fost atras și de opiniile formulate de intelectuali cunoscuți în sfera literară, filosofică sau de critică literară, dar în subsidiar, prin operele lor au transmis și idei de gândire politică: Andre Soares, Julien Benda, G. K. Chesterton și N. Berdiaev, în plan ideatic, numitorul comun între aceștia fiind ostilitatea față de tiranie.

¹³ Nicolae Băciuț, *Între lumi. Convorbiri cu N. Steinhardt*, p. 33.

¹⁴ N. Steinhardt, *Corespondență* •, p. 142.

¹⁵ N. Steinhardt, *Convorbiri cu Zaharia Sângerzan și Nicolae Băciuț*, p. 292.

Analizând extrema stângă și extrema dreaptă, N. Steinhardt intuiește faptul că diferențele dintre cele două doctrine nu sunt atât de mari, pe de o parte socialismul fiind atractiv pentru mulți reprezentanți ai burgheziei în ciuda faptului că doctrina viza dispariția acestei categorii sociale, iar pe de altă parte, denumirea partidului unic din regimul nazist fiind Partidul Național Socialist al Muncitorilor din Germania. Steinhardt reliefează diferența dintre liberalism și democrație, condamnă ororile Holocaustului și dezaprobă ambele ideologii extremiste, care au în comun practici precum îndoctrinarea, încălcarea libertății oamenilor, represiunea opozițiilor politici și cultul personalității conducătorilor. Cât privește ideologia de extremă dreaptă din România, atitudinea sa nu este tranșant ostilă, deoarece ortodoxia și românismul lui N. Steinhardt – două dimensiuni incontestabile ale gândirii și simțirii sale în ultimele trei decenii de viață – rezonau într-o oarecare măsură cu unele idei legionare dar o susținere fermă și deschisă a întregului parcurs al acestei doctrine este exclusă. Un motiv pentru care N. Steinhardt este controversat sau mai puțin simpatizat în mediul intelectual evreiesc este presupusul său antisemitism; o astfel de catalogare a încercării sale de a fi imparțial și de a nu cădea în excesul vendetei, este total eronată. N. Steinhardt nu a minimalizat suferința evreilor, nu a susținut așa-zisele teorii care au stat la baza antisemitismului, ci a pledat pentru echilibru și calea iertării: „Ben Gurion s-a sărutat cu Adenauer. Să-mi fie îngăduit să-l prefer pe Ben Gurion lui Wiesenthal. Există, spune Vechiul Legământ, o vreme pentru uitare, iertare și împăcare. Ținerea aceasta de minte, amănușită și exacerbată, numai a răului, otrăvește mai ales sufletul celui care nu poate depăși stadiul psihic al vendetei. Să nu uităm: nimeni nu-i fără de păcat, lumea nu-i matematic împărțită în buni și răi; iar noi evreii – cei din granițele statului Israel și cei din afara lor – nu deținem cu exclusivitate monopolul bunătății, dreptății și infailibilității”¹⁶.

Un alt subpunct din primul capitol, numit „Intelectualii și regimurile totalitare”, este destinat analizei opiniilor lui N. Steinhardt în privința raportului optim dintre oamenii de cultură și regimurile totalitare; concluziile nu reprezintă o surpriză, el însuși manifestând o ținută demnă și verticală prin refuzul de a face vreun compromis cu autoritatea politică comunistă. Asemenea lui Julien Benda, care considera că menirea cărturarilor este de a se pune în slujba adevărului și a dreptății, N. Steinhardt consideră că intelectualii sunt responsabili pentru formarea mentalității societății, reprezintă un model ideatic de urmat, prin urmare trebuie să ia atitudine în fața abuzurilor politice, sau măcar să refuze pactul cu un regim politic discreționar. Prin urmare, în articolele din anii comunismului, strecoară acest mesaj în subtext, încercând să atragă atenția intelectualilor asupra rolului scrierilor în general, și mai ales în timpul unor regimuri tiranice, devenind leit-motive formule – „îndemn”, precum evitarea „turcirii” și a „pierderii feței”.

Dintr-o lucrare destinată analizei filosofiei politice a lui N. Steinhardt nu putea să lipsească un studiu asupra asumării identității românești de către acest intelectual de origine evreiască. Subpunctul „N. Steinhardt și «fenomenul românesc»” pune în evidență diferite aspecte conexe românismului steinhardtian: aspirația lui N. Steinhardt de a fi integrat în „duhul românesc”, ideal pentru a cărui împlinire a făcut tot ce îi stătea în puteri, nu a însemnat o dezavuare a originii sale evreiești; educația primită în familie în spiritul românismului a contribuit major la evitarea unei atitudini intransigente și vindicative față de cei care manifestau antisemitism; latențele românismului datează încă din tinerețea lui N. Steinhardt; botezul ortodox a potențat iubirea pentru românitate, cvasi-reprimată până în acel moment; românismul s-a manifestat fățiș în perioada post-carcerală; semnificația „fenomenului românesc” în accepțiunea lui N. Steinhardt are multiple implicații etnice, lingvistice, etnografice, culturale, geografice etc; exagerarea românismului a fost o opțiune asumată, ce denotă predispoziția

¹⁶ N. Steinhardt, *Primejdia mărturisirii. Convorbiri cu Ioan Pinteș*, ediția a III-a, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000, p. 177-178.

spre a vedea partea bună a oamenilor, situațiilor, fenomenelor; patriotismul, naționalismul și românismul sunt pentru N. Steinhardt, trei coordonate cu același sens apreciativ, benign și non-ideologic. Legătura indestructibilă între românismul lui Steinhardt și credința creștin ortodoxă este devoalată chiar de către acesta, când vorbește despre „o dublă îndrăgostire: de biserica creștină și de neamul românesc”¹⁷ iar asumarea simultană a dublei identității este elocventă în *Jurnalul fericirii*, când mărturisește că, întrebat fiind de către un paznic al închisorii dacă este „jidă”, Steinhardt îi răspunde, spre încântarea celorlalți deținuți prezenți: „sângele meu este evreiesc, dar de simțit și de gândit, simt și gândesc românește”, și, rememorând acest moment, completează că ar fi putut să-i răspundă „sunt sută-n sută Evreu și mie-n sută Român”¹⁸.

Cel de-al doilea capitol al lucrării de față se intitulează „**Anticomunismul reflectat în scrierea steinhardtiană**” și reprezintă o radiografiere din perspectivă anticomunistă a articolelor și a lucrărilor antume și postume ale acestuia, evidențind două modalități diferite de manifestare a acestei atitudini: directă și fățișă în articolele și lucrările interbelice, precum și în volumul memorialistic și în interviurile publicate postum, mai ales cele realizate de Ioan Pinteș și Zaharia Sângeorzan; anticomunismul reflectat voalat, indirect, prin intermediul aluziilor, alegoriilor și microsemnalelor, în publicistica și lucrările publicate în anii comunismului. Un prim subpunct, denumit „Ostilitatea față de socialism și comunism în scrierile din perioada interbelică”, analizează poziționarea lui N. Steinhardt față de socialism și comunism în anii '30, demonstrând faptul că timp de cinci decenii acest intelectual român-evreu a fost în mod constant ostil față de ideologia de stânga. În primă fază am trecut în revistă publicațiile care cuprindeau articole ostile stângii politice semnate sub numele Steinhardt, inițialele N. S., sau pseudonimul Antisthius, cele mai multe diatribe la adresa socialismului regăsindu-se în textul „Admiratorii și admiratoarele socialismului” din *Revista Burgheză*. Din clasificarea operată de N. Steinhardt rezidă disprețul său față de socialiști, calificați drept inculți și depravați, așadar în contrast evident cu valori precum educația și trăinicia familiei ca instituție socială, la care ținea tânărul publicist; mai mult decât atât, spiritul pătrunzător al lui Steinhardt punctează obsesia controlului vieții private și a planificării, inclusiv la nivel nutrițional și sanitar, diagnostic absolut corect, adeverit în România în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Afinitatea față de opiniile lui Ernest Seillière, apărător al religiilor vechi și circumspect față de formulele mistice noi, precum cele promovate de gânditorii socialiști Auguste Comte sau Saint-Simon, explică dese referințe al lui N. Steinhardt la acest gânditor și plasarea pe o poziție adversă față de utopiile pozitivistice.

În ceea ce privește volumele publicate de N. Steinhardt în perioada interbelică, în diferite doze, sunt inserate aserțiuni ce denotă opoziția față de socialism și comunism. Lucrarea *În genul...tinerilor* nu are o anumită țintă politică, dar prin trimiterea la Titu Maiorescu, la „drumul drept al judecării sănătoase” pe care ar trebui să o apuce tinerii scriitori pentru a avea succes în lupta desfășurată de moderniști „împotriva virtuților și însușirilor burgheze”¹⁹, se plasează pe o poziție diferită de cea a socialiștilor, în conținutul său, referirile la scriitorii Petre Bellu și Tudor Teodorescu-Braniște, sau ziarul *Vremea*, cuprinzând câteva semnale la adresa pericolului influenței rusești din spatele socialiștilor. Chiar din „Introducerea” realizată pentru volumul *Eseu despre o concepție catolică a iudaismului*, autorii volumului, N. Steinhardt și Emanuel Neuman, stabilesc clar faptul că iudaismul nu se identifică cu o anumită doctrină politică și aduc în sprijinul concepției lor opinia lui Oscar de Férenzy care susținea incompatibilitatea iudaismului cu marxismul. În cel de-al doilea studiu realizat în colaborare cu Emanuel Neuman, *Iluzii și realități evreiești*, antisocialismul emanat de acest studiu își are principalii

¹⁷ *Ibidem*, p. 171.

¹⁸ N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii. Manuscrisul de la Rohia*, p. 53.

¹⁹ Antisthius, „Beția de cuvinte”, *În genul...tinerilor*, pp. 63-69.

germeni în plan social și economic, considerându-se că lupta dusă împotriva burgheziei de către socialiști, provoacă „declasarea, mizeria, foamea, persecuția, scoaterea în afara legii și moartea pentru cea mai mare parte a populației evreiești”, preconizându-se profetic: „socialismul se îndreaptă cu toată indiferența și absolut orbește spre mizerie și caste, cei doi piloni ai evului Mediu”²⁰. Teza de doctorat a lui N. Steinhardt – *Principiile clasice și noile tendințe ale dreptului constituțional. Critica operei lui Léon Duguit* –, chiar dacă are caracter juridic, exprimă în subsidiar dezaprobarea față de socialism, în special, ideile juridice, politice și de organizare instituțională ale acestora. Raportându-ne la titlul acestei lucrări, înțelegem că Steinhardt nu este de acord cu Léon Duguit, care promovează limitarea puterilor statului, votul femeilor, negarea drepturilor naturale anterioare societății, guvernarea directă populară, toate trăsături ale socialismului de stat, așadar, în subtext, teza exprimă antisocialismul tânărului doctor în științe juridice.

Următorul subpunct al lucrării *Filosofia politică a lui N. Steinhardt*, „Anticomunism manifestat subversiv în lucrările din anii '70-'80”, reprezintă o analiză a dezaprobării comunismului în cincisprezece²¹ lucrări publicate de N. Steinhardt, începând cu perioada ulterioară unui deceniu de la eliberarea din detenție. Numeroasele dovezi ale opoziției lui Steinhardt față de sistem, exprimate în scris, îl plasează, fără tăgadă, în suita intelectualilor disidenți din România, alături de personalități precum Paul Goma, Mircea Dinescu, Ana Blandiana, Doina Cornea etc., și implicit în pleiada personalităților din sud-estul Europei, care au făcut un crez din rezistența prin cultură: Vaclav Havel și Milan Kundera în fosta Cehoslovacie, Andrei Saharov și Alexander Soljenițin în Rusia Sovietică, Lech Walesa, Adam Michnik, Bronislaw Geremek în Polonia, Danilo Kiš în fostul stat iugoslav, Petko Ogayski sau György Petri din Ungaria.

În scrierile sale din anii '70-'80, principalele obiective lui N. Steinhardt au fost promovarea valorilor culturale și formarea sau menținerea în rândul cititorilor a unei mentalități combative și îndrăznețe în raport cu factorii de decizie ai statului comunist, având încredere în capacitatea lectorilor săi de a distinge esențialul, adică mesajul din subtext. Indiferent că o definim subversivă, opoziționistă, disidentă ori manifestare a rezistenței prin cultură, scrierea lui N. Steinhardt inspiră, insuflă țeluri mărețe, încurajează și trasează valori politice și morale perene: libertatea ca fundație a unei societăți dezirabile, susținută pe stâlpi etici, precum demnitatea, curajul și onorabilitatea. Adrian Mureșan a aprofundat subversivitatea culturală profesată de Steinhardt, mai ales prin „aluviunile memorialistice”²² din volumul *Jurnalul fericii*, confiscat de Securitate, însă în analiza noastră, obiectivul acestui subpunct a fost identificarea fragmentelor alegorice, aluziilor, microsemnalelor, sau a formulărilor „spuse pe șleau”, cu mesaj anticomunist. Includerea în volumul *Între viață și cărți* a unor articole publicate în perioada interbelică, crea premisele subversivității acestei lucrări, pentru că texte precum „André Suarès despre civilizație”, „Julien Benda, Franța bizantină”, „Roger Breuil, Brutus”, „Stefan Zweig, Castello împotriva lui Calvin” erau puternic impregnate de tușe antidictatoriale. Virtutea curajului este reiterată în diferite contexte: și atunci când vorbește despre personaje din cărți sau despre oameni politici din trecut, precum Marc Aureliu, dar și când face referire la intelectualii francezi Charles Péguy și André Malraux. Un eseu inedit, inclus în volum și intitulat „Revenire asupra curajului” se încheie cu un crez

²⁰ N. Steinhardt, E. Neuman, *Eseu despre o concepție catolică a iudaismului. Iluzii și realități evreiești*, ediție bilingvă, traducere de Giuliano Sfichi, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, referințe critice și indici de Ioan Chirilă, repere biobibliografice de Virgil Bulat, Mănăstirea Rohia și Editura Polirom, Iași, 2011, p. 261.

²¹ Pentru studiul intitulat *Geo Bogza, un poet al efectelor, Exaltării, Grandiosului, Solemnității, Exuberanței și Patetismului*, atât prin prisma dimensiunii reduse, cât și a conținutului mai puțin concludent din perspectiva anticomunismului, nu s-a alocat o analiză aparte.

²² Adrian Mureșan, *Vârstele subversiunii. N Steinhardt și deconstrucția utopiilor*, Editura OMG, Alba-Iulia, 2020, p. 41.

personal, revelator al poziției lui Steinhardt și al mesajului pe care îl transmitea altor colegi de breaslă, și nu numai: „Când situațiile ajung la limită și nu mai e de șagă, când fiecare trebuie să-și spună numele și ce hram poartă, artistul trece și el în zodia curajului, ursită de conjuncția sincerității și a simplității. Sub nici un cuvânt, când e la adicăteala, nu se admite turcirea”²³.

Lucrarea publicată în anul 1980, *Incertitudini literare*, a primit premiul pentru critică din partea Asociației Scriitorilor din București, aspect ce denotă faptul că erau suficienți intelectuali care capabili să aprecieze textele atipice de critică literară, ce îi permiteau autorului spațiu de manevră pentru inserarea unor mesaje anticomuniste. Eseurile lui N. Steinhardt abundă de microsemnale anticomuniste iar pentru detectarea și decodarea lor, autorul ne oferă indicii; dincolo de titlurile cele mai „cuminiți”, de temele și scrierile cele mai inofensive, de aparențe strict literare, se găsesc aluzii politice a căror înțelegere necesită, după cum spune, doar „ochi de văzut, minte de înțeles și nițică inimă de simțit”²⁴. Un grad de subversivitate ridicat poate fi ușor identificat în paralela pe care o face între romanul lui Balzac, *Punerea sub interdicție*, bazat pe o temă ficțională și *Sfânta Ioana* a lui G.B. Shaw, care are ca sursă de inspirație un caz real, procesul montat împotriva Ioanei d’ Arc; cu această ocazie, N. Steinhardt creează ocazia perfectă de a „extrage” din *Jurnalul fericirii* pasaje în care făcea paralela dintre procesele comuniste și ancheta personajului feminin celebru din „Războiul de 100 de ani”, unde limbajul „aulic” al Inchiziției fusese comparat în volumul memorialistic cu modul discreționar și absurd de realizare a proceselor-verbale în anchetele comuniste. Printre textele ce pot deveni studii de caz asupra disidenței steinhardtiene prin microsemnale, se numără „De la Dostoievski citire: *Fețele tăcerii* de Augustin Buzura”, „Al. Ivasiuc, C. Țoiu și problema lui nimica toată” și „Cunoașterea treptată a realității”, despre care, într-o scrisoare către Virgil Ierunca, se arăta mândru că a reușit să le includă în volum, cuprinzând numeroase inserții de idei ce pledau pentru rezistență, acțiune, opoziție în fața răului, necesitatea asumării unor riscuri pentru apărarea unor valori morale care asigură sănătatea emoțională a unei națiuni.

Volumul *Critică la persoana întâi* a fost publicat în anul 1983, la scurt timp de la avertismentul primit de N. Steinhardt din partea Securității privind întreruperea legăturilor cu intelectualii români angajați ai postului de radio „Europa Liberă”. În ciuda eliminării de către cenzură a unor texte, lucrarea exprimă dezaprobarea față de comunism, deoarece sunt recurente aserțiuni privind apologia libertății și a curajului, versus critica delațiunii, a compromisului și a duplicității. Eseurile care se disting prin formulări mai directe și tăioase sunt: „Teroarea în literatură”, „Eugen Ionescu, antiabsurdul”, „«Cu un t» ori cum se prinde omul”, „De formă”, „Pentru o literatură nobilă și sentimentală”. Pentru a deschide interesul și a înțelege stilul subversiv al scrierii steinhardtiene, exemplificăm un fragment dintr-un text, care poate stârni mirare că a putut fi publicat în plin regim comunist, dar mai ales, că nu a stârnit valuri sau agitație în cadrul Securității, așa cum s-a întâmplat mai târziu cu un alt text, intitulat „Taina libertății”. Eseul „Teroarea în literatură” este curajos și incisiv, trecerea sa de „furcile caudine” ale cenzurii fiind o adevărată victorie a lui N. Steinhardt, care nu se ferește să spună lucrurilor pe nume și să dezvăluie scopul unor astfel de eseuri: „Bine face literatura că ia aminte la teroare. Nu o poate trata medical. Dar o poate descrie. Deține, măcar în parte, mijlocul de a o slăbi, dezarma, descumpăni, dezvăluindu-i rețetele, șiretlicurile, trucurile. [...] E un procedeu oarecum terapeutic: știind, mai ușor ne putem tămădui. Există probabilitatea să descrească frica atunci când se ridică cețurile. Aflând, ne însușim calitatea de oameni avertizați. Ne agonisim o mai nimerită postură pentru a rezista”²⁵.

²³ N. Steinhardt, *Între viață și cărți*, p. 281.

²⁴ N. Steinhardt, *Incertitudini literare*, p. 83.

²⁵ N. Steinhardt, *Critică la persoana întâi*, ediția citată, p. 220.

Asemenea celorlalte volume semnate de N. Steinhardt și publicate în comunism, lucrarea *Escale în timp și spațiu* cuprindea câteva eseuri și note literare inedite, la care se adăugau numeroase articole publicate între anii 1981-1986 în diferite reviste precum *Teatrul*, *Viața românească*, *Steaua*, *Tribuna*, *Familia*, *Orizont*, *Ramuri*, *Vatra*, *Astra*, *Secolul 20*, *Revista de istorie și teorie literară*, dar spre deosebire de celelalte lucrări, structura penultimului volum antum este diferită, cuprinzând, în afara notelor literare, amintiri, sub genericul „Suveniruri contemporane”, note de călătorie, precum și câteva dialoguri. Și în această lucrare, N. Steinhardt încearcă „să lupte” subtil cu sistemul comunist în plan cultural și psiho-emoțional prin promovarea unor valori culturale și virtuți, demantelarea tiparului „omului nou”, încurajarea gândirii autonome a acestora, „plantarea” în mintea cititorilor a „seminței” rezistenței și a opoziției în fața nedreptăților. Subversivitatea textelor din lucrarea *Escale în timp și spațiu* se realizează prin aceleași strategii folosite anterior – lauda producției culturale interbelice în opoziție cu literatura șablonată, „la comandă” din anii comunismului; dezaprobarea delațiunii și a oportunistului; valorizarea unor virtuți precum onorabilitatea și curajul –, dar noutatea constă în găsirea de noi și noi contexte și formulări plastice ale acestor mesaje mai mult sau mai puțin fățișe împotriva comunismului. Lucrarea este presărată cu aluzii și sintagme spirituale sarcastice la adresa practicilor comuniste, două note literare excelând în această direcție, deși titlurile nu reprezintă nici indicii, nici avertismente asupra conținutului: „Treaba ursului”, articol publicat inițial în *Astra* (1984) și „Enigma căderii Romei”. De exemplu, în textul intitulat „Enigma căderii Romei”, pornind de la interpretarea dată de istoricul rus Mihail Rostovțev în legătură cu „sinuciderea” Imperiului Roman, N. Steinhardt găsește ocazia de a relua tema „angelismului”, adică a atitudinii indiferente și defetiste față de abuzuri; N. Steinhardt trage concluzia că triumful tiraniei are la bază o adevărată reacție în lanț care are ca punct de pornire „frângerea resortului moral”: „De o criză morală este cu adevărat vorba în punctul crucial al oricărei treceri de la «măreție» la «decadență», de la libertate la dictatură, de la ordine la dezordine. [...] Frica, inventivă (precum a și dibuit-o lorga a fi) e gata să ofere cu nemiluita argumente în favoarea nepăsării și cedării”²⁶. Cât privește dialogurile cu Maria Mailat, Andrei Roman sau Radu Săplăcan, incluse în acest volum, acestea sunt noi dovezi ale disidenței lui N. Steinhardt, care nu-și ascunde „fața”, ci spune direct anumite nemulțumiri ce relevă o atitudine și o concepție diferită în plan cultural față de direcția impusă de comunism: critică dogmatismul, sloganele și literatura „șablonată”, pledează pentru publicarea unor scriitori din emigrație, precum Mircea Eliade, Emil Cioran și Eugen Ionescu; laudă „literatura bățăioasă”.

Subpunctul „Anticomunism manifestat subversiv în lucrările din anii '70-'80” se încheie prin analiza din perspectivă anticomunistă a lucrării *Prin alții spre sine*, publicată cu câteva luni înainte de moartea lui N. Steinhardt. Nu este exclus ca supărarea provocată de cenzurarea acestei cărți, pe care și-o dorea a fi un summum al exprimării pe cale literară a dezaprobării comunismului, să fi grăbit sfârșitul intelectualului monah. Titlul acestei lucrări este un fel de testament ce pune în evidență concepția lui N. Steinhardt despre rolul cărților și al artei în general, acela de relevare a esențelor și totodată de reflectare și regăsire a eului interior prin oglindirea în eul altora. Având în vedere că lucrarea este o antologie, cuprinzând, cu excepția a patru texte cu caracter inedit, articole sau note literare ce fuseseră publicate în perioada interbelică sau incluse în volumele anterioare din anii comunismului, gradul de contestare al comunismului există, dar este o reluare a unor opinii și formulări, în mare parte, deja cunoscute. Volumul cuprinde aserțiuni în privința importanței libertății, a virtuții curajului și a atitudinii de rezistență în fața răului, printre textele cu mesaj „politic”, cuprinse și în volumele anterioare, numărându-se: „Benda, Franța și Bizanțul”, „Toscanini în Manhattan”, „Eugen Ionescu, antiabsurdul” „Cu un «t» sau cum se prinde omul”, „H. de Balzac și G. B. Shaw: două dosare judecătorești”, „Charles

²⁶ N. Steinhardt, *Escale în timp și spațiu*, pp. 408-410.

Péguy”, „J.-P. Sartre, *Cu ușile închise*”. Unul din cele patru texte noi din volum, se intitulează „Glossa, o prevenire” și reprezintă chintesența subversivității scrierii lui N. Steinhardt, transformându-se într-un adevărat ghid de comportament în perioada regimului comunist. Prin analiza poemului *Glossă*, scrierea lui N. Steinhardt își vedește puternicul caracter contestatar, căci „mișeii” și „nătărăii” la care face referire poezia eminesciană sunt, cu siguranță, asociați cu acei comuniști cu funcții de conducere și cu securiștii care încercau să-și extindă rețeaua de informatori prin atragerea a cât mai mulți colaboratori; prin urmare, Steinhardt recomandă limitarea comunicării cu astfel de persoane pentru a evita intrarea într-un cerc vicios din care este imposibilă „evadarea” deoarece simpla apropiere corupe: „Ne-amăgirea, ne-teama, două minunate însușiri ale omului aflat în vâltoarea unei societăți ipocrite, unde minciuna e suverană, înșelătoria mare și tare, iar zgomotele deșarte și monotone țin locul grăirii care exprimă neocolit gândurile. Într-o lume cu două fețe – unde adevărul și contrafacerea lui își trăiesc paralel traiul – desigur cu bună și elementară e povața: «nu te prinde lor tovarăș»”²⁷.

Ultimul subpunct al celui de-al doilea capitol, „Anticomunism subtil și fățiș în lucrările publicate postum”, se referă atât la maniera subversivă, cât și cea directă, de criticare a regimului comunist, prin analiza unor lucrări scrise în anii comunismului, unele cu intenția clară a publicării lor, de aici rezultând și gradul opoziționist voalat și alegoric, altele, precum *Jurnalul fericirii*, cu statutul de lucrare „de sertar”. Volume de eseuri publicate postum: *Monologul polifonic* (1991) și *Drumul către isihie* (1999) și *Ispita lecturii* (2000) au drept numitori comuni aspecte precum promovarea curajului, a demnității și a onorabilității; atitudinea ostilă față de practici comune ale comunismului, procese false, anchete abuzive, delațiune, cenzură, dogmatism; semnalizarea constantă a microsemnalelor, adică oferirea „instrucțiunilor” de descifrare a mesajului și avertizarea cititorilor în privința unei anumite maniere de lecturare a cărților, prin identificarea metalimbajului sau a subtextului. Eseul „Relația autor-contemplator” din *Monologul polifonic* explică relația „de complicitate” dintre autor și receptor, bazată pe deschiderea intuitivă a cititorului, care, asemenea unui detectiv, trebuie să găsească indiciile pentru a merge pe drumul corect al înțelegerii mesajului unei cărți: „Lectura este un act de ghicire și descifrare. Cititorul operează asemenea ghicitorului în palmă ori în cafea și, totodată, asemenea psihanalistului; el descifrează. Ce descifrează? Opera, firește. Dar aceasta-i partea secundară, brută a lucrării. El descifrează de fapt pe autor, îl dă pe față și în vileag, îl descoperă, îl dezvăluie, îl demască, aidoma iscusitului psihanalist. *Face cunoștință cu el.*”²⁸ În această lucrare se evidențiază câteva texte în care mesajul anticomunist este mai ușor de „descoperit”: „Tot despre puterea cuvântului”; „Ce fel de oameni suntem?”, „Suflet de rob (sau taina libertății)”; „Degete zdrobite”; „Frica de adevăr”; „Cum se înfiripă iadul”; „Falsul idealism”, „De ce îl iubesc pe Blaga”. În afara aspectelor criticate în volumele anterioare, se remarcă, preocuparea și îngrijorarea față de degradarea nivelului de viață al oamenilor, în acest sens distingându-se eseul „Falsul idealism”, care este un semnal de alarmă și o trageră la răspundere a celor responsabili de sărăcia din România acelor ani, cât și a celor care nu iau atitudine sau, și mai rău, ignoră problema în numele unor preocupări de ordin intelectual sau spiritual.

Volumul publicat sub îngrijirea Oanei Cătina, *Drumul către isihie* (1999) se distinge printr-o ofensivă mai evidentă împotriva aspectelor negative din comunism, iar explicația rezidă din faptul că unele texte reprezintă variantele originale asupra cărora nu s-a intervenit deloc, nefiind publicate anterior, precum „Omul fără complexe” și „Convorbire imaginară”, iar altele, precum „Poezia multiformă a lui Teohar Mhadaș”, sau „Microportret Ana Blandiana”, au reușit să treacă de cenzură, în ciuda unor aluzii anticomuniste. În ceea ce privește volumul îngrijit de Ioan Pinteș, *Ispita lecturii* (2000), cele mai reprezentative texte subversive sunt: „O falnică antologie de aforisme românești”,

²⁷ N. Steinhardt, *Prin alții spre sine*, p. 195.

²⁸ N. Steinhardt, *Monologul polifonic*, p. 317.

„Demnitatea”, „Cu privire la *Numele rozei*”. În această lucrare sunt cuprinse două texte autobiografice, „Nota autobiografică” și „Mărturisire”, ambele fiind rezumate ale drumului său spre ortodoxie. În mod inerent, comprimând în câteva cuvinte destinul său, N. Steinhardt a devoalat și atitudinea sa față de regimul comunist, paragraful care descrie plasarea sa pe poziții opuse față de această ideologie, fiind o declarație a anticomunismului său: „Greu m-am împăcat cu regimul introdus în toamna anului 1947.[...] Mulțumesc lui Dumnezeu că mi-a dat voință și destulă luciditate pentru a nu mă lăsa prins în capcană de ademenirile acestui regim”²⁹. Selecția de aforisme face referire la libertate, drepturi, moralitate, adică exact acele concepte știrbite de totalitarismul din România, iar textul „Cu privire la *Numele rozei*” este o nouă lecție de conduită morală și defăimare a fanatismului și a terorii.

Cea mai tăioasă și directă manifestare a anticomunismului steinhardtian este reprezentată de lucrarea *Jurnalul fericirii* ce reprezintă, nu doar prin conținut, ci și prin parcursul plin de obstacole al scrierii-confiscării-rescrierii-reconfiscării, o dovadă a disidenței acestui intelectual. Scris pe ascuns, între anii 1969-1971, fără speranța publicării în țară într-un viitor apropiat, ca urmare a conținutului evident ostil regimului comunist, volumul memorialistic a fost reținut de Securitate în iarna anului 1972, fiind restituit în anul 1975, apoi a fost rescris din memorie, astfel încât, în prezent avem două variante ale acestei lucrări, dintre care cea descoperită în Arhiva Mănăstirii Rohia de către George Ardeleanu, este incompletă, lipsindu-i primele 137 de pagini. După reținerea acestei lucrări de către Securitate, agentul responsabil de caz a conceput un raport amplu pe marginea *Jurnalului fericirii*, cu indicarea paginilor incriminatoare în care comunismul era „calomniat” prin următoarele afirmații: catalogarea regimului comunist drept „tiranic” iar a societății comuniste „de coșmar”; trimerile făcute de Steinhardt la „trei fenomene ale timpului: invazia verticală a barbarilor (expresia e a lui Rathenau), domnia proștilor, trădarea oamenilor cumsecade”; creionarea concluziilor despre comunism în urma lecturii lucrării lui M. Bulgakov, regimul fiind catalogat drept „răzbunător, rasist, mic, împutit, mahalagesc, pizmaș, credincios al treimii: ură, bănuială, invidie”; relevarea falsului și abuzului anchetelor Securității; critica măsurilor luate „pe linie de partid”; devoalarea atmosferei sordide din închisorile politice”³⁰. *Jurnalul fericirii* reprezintă o dovadă a incongruenței dintre N. Steinhardt și regimul comunism, nu doar prin prisma prezentării depreciative a acestui sistem politic – procesele false, delațiunea, sistematizarea satelor, raționalizarea alimentelor și a energiei –, dar și prin promovarea libertății ca bun suprem al omului, lauda unor virtuți, precum cumsecădenia, cinstea, curajul, demnitatea, loialitatea și manifestarea simpatiei pentru monarhie și liberal-conservatorism. Potrivit *Jurnalului fericirii*, încă din anul 1942, N. Steinhardt intuia faptul că preluarea puterii de către comuniști ar duce, asemenea fascismului și a nazismului, la „un viitor tot crunt și înfricoșător”³¹; prin urmare, această opinie datată în volumul memorialistic denotă anticomunismul constant în ultimele cinci decenii ale vieții sale.

Volumul de predici publicat postum în anul 1992, cu titlul *Dăruind vei dobândi. Cuvinte de credință*, cuprinde sfaturi către creștini, îndemnuri, concluzii personale asupra unor aspecte religioase, jaloane etice, testimoniale ale vieții creștine, dar, în mod surprinzător pentru o lucrare apolitică, atât prin titlu cât și prin conținut în ansamblu, transpar, în subsidiar, idei politice și atitudinea profund anticomunistă. Ideile politice din această lucrare demonstrează, pe de o parte, fidelitatea față de concepțiile sale anticomuniste, iar pe de altă parte, asumarea unei calități umane pentru care pledează în toate lucrările sale: curajul. A spune în cadrul unor predici religioase din anii '80 cuvinte prin care sunt îmbărbătați oamenii în mod subtil sau fățiș să creadă, să iubească, să îndrăznească, să aibă principii, să pună la colțul de rușine delatorii, să incrimineze nedreptatea și delațiunea, denotă această virtute a lui

²⁹ N. Steinhardt, *Drumul către isihie. Ispita lecturii*, p. 250.

³⁰ ACNSAS, Fond informativ, Dosar nr. 207, vol. 4, ff. 262-265.

³¹ N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii. Manuscrisul de la Rohia*, p. 329.

Steinhardt. Predici precum „Iertare”, „Demonism și secularitate”, „Falsul idealism”, „Doamne, să văd!”, sunt doar câteva dintre cuvintele de credință ce cuprind în subsidiar, mesaje subliminale spre trezvie, luciditate, verticalitate și dârzenie. Discursurile omiletice ale monahului Nicolae Delarohia erau „actualizate” și făceau trimitere la problemele societății comuniste, precum lipsa alimentelor de bază; făcând trimitere la concepțiile lui Nikolai Berdiaev, un aprig opozant al totalitarismului care identifică dubla ipostază a raportării la „pâinea ce de toate zilele”, ca „problemă materială” sau ca „datorie spirituală”, monahul Nicolae concluzionează: „Să luăm aminte, înfiorați cu respect, la schimbarea de registru tonal: când sunt în joc eu cu nesațul meu, eu individul cârcotaș și pofticios, pâinea este o problemă. Când mă preocupă pâinea aproapelui meu, problema devine datorie, saltă de pe tărâmul material pe cel spiritual”³².

Un stil destul de direct și curajos de difuzare a ideilor sale este demonstrat de convorbirile dintre N. Steinhardt și mai tinerii săi colegi de dialog; unele dintre acestea au fost publicate sub forma unor scurte interviuri în diferite reviste și au fost cuprinse în volumul *Escale în timp și spațiu*, iar altele, de întindere mai mare, au făcut conținutul unor cărți, publicate postum deoarece libertatea de exprimare și stilul mai mult direct, decât aluziv anticomunist, nu a făcut posibilă apariția celor trei volume de interviuri – *Primejdia mărturisirii*, *Monahul de la Rohia răspunde la 365 de întrebări incomode adresate de Zaharia Sângeorzan*, *Între lumi. Convorbiri cu N. Steinhardt* – înainte de prăbușirea comunismului. În *Primejdia mărturisirii*, apărută pentru prima dată în anul 1993, multe dintre răspunsurile lui N. Steinhardt la interviul luat de Ioan Pinteș, la care a participat fragmentar și Mircea Oliv, ating tema lașității și a angelismului statelor occidentale care ar fi putut să împiedice ascensiunea totalitarismului sau declanșarea celei de-a doua conflagrații mondiale, dar și aspecte legate de procesele montate sau încălcarea libertății oamenilor. Surprinzătoare este posibilitatea desfășurării a două interviuri cu N. Steinhardt, pe alocuri cu întrebări oarecum provocatoare, pe calea poștei, ca urmare a inițiativei unor tineri intelectuali precum Zaharia Sângeorzan și Nicolae Băciuț, responsabili de apariția volumelor *Monahul de la Rohia răspunde la 365 de întrebări incomode adresate de Zaharia Sângeorzan* (prima ediție în anul 1992), respectiv, *Între lumi. Convorbiri cu Nicolae Steinhardt* (prima ediție în anul 1994). Motivele dezacordului față de regimul comunist sunt rezumate de N. Steinhardt în răspunsul pe care îl formulează la provocarea lansată de Z. Sângeorzan „Ce ar spune Socrate într-o piață de la noi?, prin care își exprima alergiile la minciună, duplicitate, îndoctrinare, oportunism, nedreptate și delațiune este flagrantă: „Prietenii, cetățenii, vă pun patru întrebări: de ce mințiți așa ușor? de ce aplauzați atât de frenetic? De ce aplicați cu atâta zel dispoziții și legi care desigur la considerați nedrepte? De ce, oare, pentru numele lui Zeus, vă denunțați atât de sânguincios unii pe alții?”³³.

Chiar dacă nu a fost scrisă cu scopul premeditat al publicării ei, ba a fost și acoperită de vălul autocenzurii, prin conștientizarea verificării corespondenței private de către Securitate și din dorința de a nu periclita situația destinatarilor scrisorilor sale, corespondența lui N. Steinhardt reprezintă o altă formă a scrierii steinhardtienne ce reflectă esența gândirii politice a acestuia, adică atitudinea ostilă față de comunism. Deși a avut sute de corespondenți, concepțiile politice și, mai ales, atitudinea anticomunistă este devoalată în scrisorile către prietenii apropiați, așa cum a fost cazul lui Charles Gruber în tinerețe, iar mai târziu, în scrisorile către Lucian Boz, Eugene Jenney, Virgil Nemoianu, și mai ales Virgil Ierunca și Monica Lovinescu, cu care a avut cea mai bogată corespondență, ce ar fi fost și mai amplă dacă Securitatea nu i-ar fi impus în martie 1983 ruperea legăturilor cu aceștia din urmă. În afara scrisorilor de la sfârșitul anilor '30, către Charles Gruber, în care dezaprobă sindicalismul și „indiferetismul” susținut de socialiști, sau a mesajelor codate – prezente în corespondența cu Virgil Ierunca și Monica Lovinescu –

³² N. Steinhardt, *Dăruind vei dobândi. Cuvinte de credință*, p.61.

³³ N. Steinhardt, *Convorbiri cu Zaharia Sângeorzan și Nicolae Băciuț*, p. 164.

legate de *Jurnalul fericirii*, ori a scrisorilor în care laudă oameni de cultură români și străini aflați în dizgrația sistemului, cele două volume de *Correspondență*, sub îngrijirea lui George Ardeleanu, sunt importante din perspectiva disidenței lui N. Steinhardt pentru că includ cel mai vehement și direct mesaj anticomunist al acestuia: „Jos comunismul! Moarte bolșevicilor! Moarte comuniștilor! [...] Aș continua, astfel, extatic, în delir, pe zeci, sute și mii de pagini...”³⁴.

În cel de-al treilea capitol al lucrării de față, intitulat „**Un binom ireconciliabil: N. Steinhardt – Securitate**”, ne-am propus deoalarea raporturilor dintre N. Steinhardt și poliția politică, vizând mai multe fațete ale acestei „relații” tensionate, dezvoltate pe parcursul ultimelor trei decenii de viață ale acestui intelectual. După cum am menționat deja la prezentarea aparatului bibliografic, în Arhivele Securității se găsește dosarul nr. 207, Fond informativ, referitor la N. Steinhardt, ce însumează câteva mii de pagini cu date și documente importante: rapoarte de analiză, note informative, declarații, convorbirile interceptate prin mijloace tehnice operative, rezultatul filajelor, inclusiv fotografii etc. Primul subcapitol, intitulat „Măsuri represive împotriva anticomunistului N. Steinhardt”, urmărește analiza principalelor modalități punitive exercitate asupra sa: arestarea și regimul de detenție; marginalizarea și împiedicarea angajării lui N. Steinhardt pe un post potrivit nivelului său intelectual; cenzura și amânarea publicării unor articole și volume semnate de acesta; supravegherea de către Securitate și imixtiunea în viața sa privată.

Întâlnirile și discuțiile dintre anii 1954-1958, la care a participat N. Steinhardt alături de alte persoane precum Beatrice Strelisker sau Al. Paleologu, la domiciliul obligatoriu al lui Constantin Noica, din Câmpulung Muscel sau la diferite adrese din București, inclusiv domiciliul său, unde dezbăteau diferite aspecte culturale, printre care și cărți, precum *Povestiri din Hegel* și *Anti-Goethe*, scrise de C. Noica, romanul *Așteptând ceasul de apoi* al lui Dinu Pillat, cât și lucrări aduse în țară de Marietta Sadova, dar publicate în limba franceză de către scriitori români aflați în exil, precum *Précis de décomposition (Tratat de descompunere)* și *La tentation d'exister (Ispita de a exista)*, ambele sub semnătura lui Emil Cioran, sau *La forêt interdite (Noaptea de Sânziene)* scrisă de Mircea Eliade, au reprezentat motivele arestării lui N. Steinhardt pe data de 4 ianuarie 1960. Refuzul lui N. Steinhardt de a fi martor al acuzării a dus la o condamnare de 12 ani, din care a efectuat aproape cinci ani, ca urmare a decretului de grațiere în anul 1964. Chiar dacă nu a regretat niciodată anii de detenție, care au constituit cadrul botezului ortodox din celula nr. 18 de la Jilava, pe 15 martie 1960, în volumul memorialistic descrie numeroase amănunte legate de închisorile prin care a trecut, condițiile critice de detenție, regimul alimentar precar, igiena aproape inexistentă și tratamentul dur din partea celor mai mulți gardieni, așa încât, alături de alte memorii de detenție, precum cele scrise de Paul Goma, Ion Ianoșide, Ion Ioanid, și alte victime ale represiunii comuniste, *Jurnalul Fericirii* completează imaginea tristă a sistemului carceral românesc de la începutul anilor '60.

Eliberat din închisoare în anul 1964, N. Steinhardt s-a numărat printre cei care au purtat tot restul vieții stigmatul de deținut politic, în contextul refuzului de a face orice compromis cu autoritățile politice și cu Securitatea. Din acest motiv, în ciuda studiilor superioare și chiar a titlului de doctor în Drept, N. Steinhardt s-a izbit de opoziția cadrelor pentru încadrarea sa pe posturi vizate de acesta, precum cel de translator sau bibliotecar. Prin urmare, lucrează timp de aproape trei ani (1965-1968) ca manipulant la magazia de produse finite de la fabrica „Stăruința” din Vitan, iar pentru a-și completa veniturile face pregătiri particulare la limba engleză și franceză, colaborând totodată la diferite traduceri. Reluarea activității publicistice se produce în anul 1973, și, după cum am menționat anterior, își face un crez și un obiectiv din încercarea de a transforma cuvântul în „armă” împotriva comunismului și cale de

³⁴ N. Steinhardt, *Correspondență* •, p. 743n.

trezire a conștiințelor spre adevăr și curaj. În mod inevitabil, multe dintre articolele sale sunt cenzurate, fie acele texte sau fragmente catalogate drept „mistice”, fie articolele care cuprindeau un mesaj anticomunist mai fățiș și ușor de detectat de către cenzori. În privința lucrărilor antume din anii comunismului cele mai afectate de cenzură au fost primul și ultimul volum, *Între viață și cărți și Prin alții spre sine*, iar explicația ține de faptul că ambele cuprindeau în varianta dorită de N. Steinhardt numeroase articole publicate în perioada interbelică, în care era pregnant tonul tăios la adresa tiraniei. În ceea ce privește cenzura articolelor, cele mai cunoscute cazuri, au fost articolul „Suflet de rob”, respins inițial de revista *Steaua* și publicat în anul 1987 în revista *Familia*, cu titlul schimbat, „Taina libertății”, devenit mult mai cunoscut decât altele semnate de Steinhardt, cu un grad mai ridicat de subversivitate, prin prisma publicității făcute de postul de radio „Europa liberă”, sau articolul „Glossa, o prevenire”, publicat trunchiat în ianuarie 1988 în revista *Cronica*, despre supărarea provocată de intervenția asupra textului, stând mărturie corespondența cu Zaharia Sângeorzan.

Indubitabil, supravegherea sa de către Securitate de eliberarea din închisoare și până la sfârșitul vieții sale, dezvăluie dimensiunea angrenajului informativ pus pe urmele unui singur om, date consistente în acest sens regăsindu-se în cele 8 volume din dosarul nr. 207. Numit în dosarele de verificare sau urmărire, sub numele conspirative „Ortodoxul” (1966-1967), „Intelectualul”(1969-1970), „Scriitorul” (1972-1989), sau „Stan” în acțiunile de filaj, N. Steinhardt a fost sub lupa Securității, aspect ce nu-i permitea o manifestare fățișă anticomunistă, fără să riște ori o nouă arestare – care ar fi împiedicat împlinirea dorinței sale de călugărire – ori, ulterior intrării în cinul monahal, să provoace presiuni și sancțiuni asupra Mănăstirii Rohia din Maramureș. Deschiderea Dosarului de verificare „Ortodoxul” în martie 1966 a avut la bază următoarele materiale de sesizare: agitațiile cu caracter „dușmănos” la adresa regimului; discuțiile „tendențioase” legate de aspecte social-economice din țară cu foști condamnați contrarevoluționari; informațiile legate de simpatia manifestată la serviciu față de gruparea legionară; dorința de a pleca din țară; concepțiile mistico-religioase pe care le „propaga” în rândul cunoștințelor sale³⁵. Ulterior, legăturile strânse cu foști condamnați politic și suspiciunea unor relații cu cetățeanul străin Raul Vaugh, cunoscut ca ofițer de informații englez, a dus la deschiderea unei „Mape de lucru” în anul 1969, totul culminând cu acumularea mai multor date legate de existența unui manuscris cu conținut ostil, fapt ce a determinat o supraveghere și mai atentă începând cu anul 1972. În afara unor șicane, blocaje și a senzației unei „vieți sub microscop”, urmărirea lui Steinhardt de către Securitate a implicat și neplăceri provocate prietenilor sau cunoștințelor sale, determinate să dea declarații sau cooptate în sistemul de rețea informativă.

În subcapitolul intitulat „N. Steinhardt la anchetele Securității” am aprofundat un aspect inevitabil al binomului N. Steinhardt-Securitate, și anume practica interogatoriilor, cu implicațiile colaterale ale acestora: cauzele și efectele anchetelor; tipul de comportament al anchetatorilor; teoretizările lui N. Steinhardt privind comportamentul optim al celui anchetat de Securitate; constanțele și diferențele în atitudinea lui N. Steinhardt la anchete. Între anii 1959-1989 au existat 5 momente de contact direct la interogatorii oficiale: anchetele din timpul procesului Noica-Pillat (1959-1960); interogatoriile luate în timpul detenției (1960-1964); chemarea lui Steinhardt la anchetă în contextul reținerii *Jurnalului fericirii* în decembrie 1972; interogatoriile din martie 1983 privind interzicerea legăturilor cu angajații postului de radio „Europa Liberă”; interogatoriile pe fondul reconfiscării *Jurnalului fericirii* de la domiciliul său și a altor cărți din biblioteca Mănăstirii Rohia, în mai 1984. În afara acestora au existat și două momente de interacțiune sub o formă „umanizată”: vizitele (1979, 1980) făcute de căpitanul de securitate, Ion Ciucă, la domiciliul lui N. Steinhardt, prilejuate de cea de-a doua plecare în

³⁵ ACNSAS, Fond informativ, Dosar nr. 207, vol. 4, f. 111.

străinătate a acestui intelectual în anii comunismului. După cum reiese atât din amintirile sale, cât și din confirmările unor persoane apropiate, la interogatoriile din anii 1959-1960, N. Steinhardt a suferit „corecții” fizice din partea anchetatorului Mircea Onea și a celorlalți securiști prezenți la interogatoriile sale, deoarece a încercat să ascundă unele detalii ale întâlnirilor cu ceilalți intelectuali puși sub acuzare, sau pur și simplu a negat acuzațiile aduse, nefiind de acord cu informațiile denaturate din procesele-verbale, concepute potrivit unui anumit „șablon” terminologic. În anii de închisoare, împreună cu prietenul său, Sergiu-Al. George, a ajuns la concluzia că anchetatul ar trebui să vorbească cât mai puțin și să evite furnizarea unor nume sau date incriminatoare. Acest tip de comportament, aparent cooperant și docil a fost practicat de N. Steinhardt la anchetele din anii '70-'80, când se schimbaseră și atitudinea anchetatorilor care nu se mai dedau la agresiuni fizice și foloseau tactici insidioase de atragere și „îndreptare” a celor chemați la interogatorii. Cert este că în timpul acestor anchete, N. Steinhardt a fost consecvent „ghidului” comportamental propovăduit în *Jurnalul fericirii*, evitând furnizarea de date, nume și detalii, iar atunci când a fost întrebat punctual despre anumite persoane, precum Marin Popescu, Gavrilă Vatamaniuc, Virgil Bulat sau alți foști deținuți politici, a avut grijă să spună informații pozitive despre aceștia.

„Delațiunea și agenții informatori ai Securității” reprezintă un subcapitol în care am abordat un subiect mai delicat, dar inerent unei analize a supravegherii lui Steinhardt de către Securitate. În numeroase articole, eseuri, predici, discuții cu prietenii, corespondență și chiar în unele note informative este evidentă totala aversiune a lui N. Steinhardt față de delatori. O sursă a Securității, cu numele conspirativ „Gogu Pil”, relatează următoarea opinie a lui N. Steinhardt: „Eu am oroare de oamenii lipsiți de caracter, de codoși, de delatori, informatori care sunt cei mai lipsiți de caracter. Am avut mare dezamăgire în viața mea fiind «turnat», trădat de cunoscuți, prieteni. Cea mai sinistrală categorie de oameni, adevărați denaturați, monștri, este aceea a turnătorilor de profesie, ciripitorii, informatorii, care nu merită decât dispreț, desconsiderare, scuipați”³⁶. Deși Securitatea a cooptat zeci de informatori ale căror note informative se găsesc în dosarul nr. 207, două trădări au marcat profund existența lui N. Steinhardt: delatiunea prietenei sale, Beatrice Strelisker, denumită Trixi, care a furnizat numeroase date folosite împotriva celor arestați în procesul Noica-Pillat, și delatiunea unui alt prieten, Ion Caraion – poetul cu care N. Steinhardt mai colabora pentru stilizarea unor versuri traduse –, care era informator al poliției politice sub numele conspirativ „Artur”, și informase Securitatea în legătura cu existența *Jurnalului fericirii*, fapt ce a determinat confiscarea volumului memorialistic și intensificarea supravegherii sale. În acest subpunct am relatat date despre perioada de „activitate”, contextul, tipul notelor informative și adevărata identitate din spatele unor nume conspirative, precum „Adrian Cozmescu”, „Artur”, „Marin Oltescu”, „Stoenescu” și „Nistor”, informatori care făceau parte dintre prietenii apropiați ai lui N. Steinhardt, în cazul unora dintre ei existând, probabil, un pact cu N. Steinhardt, care avea cunoștință de colaborarea lor cu Securitatea.

În afara lui „Adrian Cozmescu”, care era chiar nașul său de botez, Emanuel Vidrașcu, singurul informator care a colaborat cu Securitatea pe aproape tot parcursul perioadei în care N. Steinhardt a fost urmărit de Securitate și a furnizat în jur de 70 de note informative, au existat mulți alți agenți cu o colaborare temporară sau ocazională, care proveneau din rândul prietenilor, foștilor colegi de liceu, colegilor de serviciu de la fabrica „Stăruința”, redactorilor, scriitorilor, rudelor, cu diverse nume conspirative: „Gita Ioan”, „Vasile Turdeanu”, „Jak”, „R. N. Gabor”, „Pavel”, „Udrea”, „Ubicini”, „Adrian”, „Maria Săndulescu”, „Erika”, „Vlădescu”, „Gogu Pil etc. În cazul multora dintre agenți, se simte faptul unii au dat note informative de conjunctură, însă alți informatori au făcut exces de zel prin note

³⁶ ACNSAS, Fond informativ, Dosar nr. 207, vol. 5, f. 101.

informative cu un grad mai mic sau mai mare de malignitate, fie din „vocație”, fie din lipsa conștientizării impactului negativ al unor astfel de rapoarte, dar pe ansamblu, se poate constata că predomină notele neutre sau chiar proteguitoare.

Ultimul subpunct al cercetării de față, „Tensiuni acute ale binomului ireconciliabil N. Steinhardt – Securitate”, reprezintă o trecere în revistă a principalelor tensiuni, acuzații, operațiuni speciale, care l-au avut în vizor pe acest intelectual. Dosarul de verificare, denumit „Ortodoxul”, având drept motivații, simpatia față de ideologia legionară, intenția de a pleca din țară, discuțiile „tendențioase” despre situația social-politică din țară și viața mistico-religioasă, a fost închis rapid din lipsă de probe, ba mai mult, N. Steinhardt a obținut din partea statului român viză definitivă de plecare în Belgia încă din toamna anului 1968, reînnoită în anul 1969, dar nevalorificată din cauza refuzurilor mai multor ambasade străine (Belgia, SUA, Franța, etc) de a-i acorda viza. Dosarul deschis în anul 1969 sub numele de cod „Intelectualul”, a fost inițiat din cauza numeroaselor legături întreținute de N. Steinhardt cu foștii deținuți politici și cu persoane din exil, și mai ales de suspiciunile legate de presupusele relații cu spionul englez, Raul Waugh, dar negăsindu-se dovezi concrete ale unor acțiuni „dușmănoase”, a fost închis un an mai târziu. Unul dintre cele mai tensionate momente din raporturile N. Steinhardt – Securitate a fost legat de episodul primei confiscări a *Jurnalului fericirii*, în anul 1972. Chiar dacă Securitatea aflase din luna mai a anului 1972 despre existența acestui volum memorialistic, abia în octombrie 1972 au fost inițiate acțiunile concrete care au dus la anchetele, percheziția și confiscarea din decembrie 1972. În afara stresului chemării repetitive la sediul Securității pentru diferite declarații (în total 10 declarații date de N. Steinhardt în intervalul 12-29 decembrie 1972), s-au adăugat și măsurile de supraveghere, conștientizate de cel urmărit, precum și acțiuni de interogare și intimidare a persoanelor din anturajul său, menajera Domnica Vanzurec, verișoara sa Ella Goldstein, prietenii cunoscuți pentru atitudinea anticomunistă, precum G. Vatamaniuc și M. Popescu sau măsuri de investigare ale unor legături, precum Virgil Colțan din județul Timiș. Fără să obțină date concrete în privința numărului exemplarelor lucrării *Jurnalul fericirii*, sau al numelui real al dactilografei – N. Steinhardt le-a furnizat numele unei anumite Yvonne Eșeanu, despre care nu aveau alte date legate de domiciliu, telefon – , ori al celor care au citit acest volum, Securitatea, adeptă în perioada național-comunismului a unei noi tactici de acțiune, mai subtilă și insidiosă, a încercat să folosească metoda psihologiei inverse și să tempereze anticomunismul lui N. Steinhardt prin încurajarea acestuia spre a colabora cu diferite reviste, fapt ce explică reluarea activității publicistice în anul 1973.

Un alt moment al tensionării accentuate în raporturile Steinhardt – Securitate, se produce în primăvara anului 1983, în contextul în care postul de radio „Europa Liberă” devine tot mai activ în sprijinirea disidenței românești, iar corespondența și schimbul de colete dintre Steinhardt și soții Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, ambii angajați ai acestui post de radio nu mai puteau fi tolerate de Securitate. Cazul „Eterul”, legat de acest post de radio, l-a adus în discuție și pe N. Steinhardt, relațiile cu „emigrația reacționară” fiind atent monitorizate începând cu anul 1982 prin interceptarea corespondenței și verificarea coletelor trimise sau primite de N. Steinhardt. Securitatea avea informatori la oficiile poștale și, prin intermediul acestora, s-a aflat că în decurs de o lună și jumătate, N. Steinhardt a trimis în anul 1982 trei colete către Virgil Ierunca, cu un total de aproximativ 50 de cărți. În martie 1983, în afara lui Steinhardt, au fost interogate verișoara și menajera sa, cei trei fiind avertizați să înceteze orice legături directe sau indirecte cu persoane angajate la postul de radio „Europa Liberă”. În privința lui N. Steinhardt, pârghiile de control și șantaj implicau periclitarea statutului său monahal și piedici în acordarea vizei pentru călătoria pe care își dorea să o facă la „Mormântul Sfânt”. Un an mai târziu, pe 14 și 25 mai 1984 s-au desfășurat perchezițiile Securității la domiciliul lui Steinhardt din București, respectiv biblioteca mănăstirii Rohia, în urma cărora s-a ajuns la reconfiscarea *Jurnalului fericirii* (returnat în anul

1975 prin intermediul Uniunii Scriitorilor) și la reținerea a 21 de cărți din biblioteca mănăstirii, printre autori numărându-se intelectuali români din exil, precum Monica Lovinescu sau reprezentăți ruși ai disidenței: Alexander Soljenițin, Alexander Zinoviev, Andrei Saharov etc. Bineînțeles că noile descinderi ale Securității au avut și alte efecte negative: refuzul de a i se acorda viza pentru o călătorie în Israel, amânarea publicării volumului *Escale în timp și spațiu*, amenințarea cu înlăturarea lui N. Steinhardt de la mănăstire etc.

Un motiv constant de îngrijorare formulat în Notele de analiză ale dosarelor care îl vizau pe N. Steinhardt a fost legat de relațiile cu foștii deținuți politici, astfel încât, a existat o anumită interdependență între cazurile „Scriitorul” (N. Steinhardt), „Poetul” (M. Popescu) și „Bucovineanul” (G. Vatamaniuc), însă prietenia acestora a fost puternică și Securitatea a eșuat în privința obiectivului „destrămării” acestui grup. Vizitele sale în străinătate în anii 1978 și 1979-1980 au reprezentat alt prilej de strângere a legăturilor cu emigrația românească și, implicit, a potențialului de risc reprezentat de N. Steinhardt, cunoscut pentru atitudinea anticomunistă și refuzul cooperării cu Securitatea. Vizita făcută în anul 1980 la preotul Ioan Andreicuț din orașul Turda, a fost un nou semnal de alarmă în privința lui N. Steinhardt. Pentru că acest reprezentant al clerului era, el însuși în atenția Securității prin prisma statutului de fost deținut politic, un informator prezent la discuțiile dintre Steinhardt și Andreicuț a transmis organelor de securitate date incriminatorii, așa încât, Serviciul de Securitate din Turda preciza într-o adresă că N. Steinhardt se deplasează mult prin țară și când intră în contact „cu preoți nemulțumiți ori fanatici, caută să-i influențeze spre activitate ostilă”³⁷. Spre sfârșitul anului 1988 notele de analiză și rapoartele privitoare la N. Steinhardt au o tonalitate din ce în ce mai dură, generată de acțiunile intelectualului monah: menținerea legăturilor indirecte dintre intelectualul-monah și unii angajați ai postului de radio „Europa liberă”; întâlnirea de la mănăstirea Rohia cu ginerele Doinei Cornea, cetățeanul francez Michel Combes; vizita, în octombrie 1988, a lui Katherine Verdery, considerată cadru CIA și numită conspirativ „Verona”, la domiciliul lui N. Steinhardt.

După cum se poate observa, structura tezei de cercetare reprezintă o trecere graduală de la general spre specific și de la cauză la efect, prin focusul în primă fază asupra opiniilor politice steinhardtiene exprimate în tinerețe, trecerea ulterioară spre analiza și devoalarea anticomunismului, care a dominat gândirea politică a lui N. Steinhardt timp de jumătate de secol, aspect relevat de scrierile sale, urmând ca, în ultimul capitol, atenția să fie concentrată asupra efectelor atitudinii opoziționiste a acestui intelectual: arestarea, marginalizarea, cenzura, discreditarea, anchetarea, confiscarea volumului memorialistic, toate pe fondul unei supravegheri din partea Securității pe parcursul a trei decenii.

Metodologia și relevanța subiectului

Din punct de vedere metodologic, în cercetarea acestei teme am avut constant în atenție contextul intern și internațional al principalelor etape ale vieții lui Steinhardt pentru a înțelege opiniile sale politice și eventualele schimbări ale acestora. Așadar, am evidențiat interdependența dintre statutul social, modul de viață, mentalitatea lui Steinhardt și schimbările de regim politic, de la perioada monarhiei constituționale și a pluralismului politic până la perioada regimului comunist, cu nuanțarea represiunii directe din timpul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, și a celei subtile, dar la fel de presante, din perioada lui N. Ceaușescu. Lectura analitică și sistematizată a vizat contextualizarea lui N. Steinhardt în regimurile politice menționate mai sus, urmărindu-se permanent ipotezele de lucru și completarea

³⁷ ACNSAS, Fond informativ, Dosar nr. 207, vol. 5, f. 146.

răspunsurilor la întrebările de cercetare. Metodele de strângere a datelor pentru definitivarea acestei cercetări au fost atât cantitative cât și calitative: lectura și analiza critică a operei lui N. Steinhardt, a istoriografiei acestei problematice și mai ales a documentelor inedite din diferite Arhive; dialoguri cu persoane care au scris despre N. Steinhardt (George Ardeleanu, părintele stareț Macarie Motogna) sau l-au cunoscut direct (Ștefan Iloaie, părintele Pantelimon de la mănăstirea Rohia); identificarea fragmentelor de istorie orală (tabletele radiofonice realizate de N. Steinhardt, predici înregistrate susținute de monahul Delarohia, emisiuni TV despre această personalitate).

Având în vedere că un material bibliografic consistent a fost constituit de cele câteva mii de pagini ale dosarului nr. 207 din Arhivele Securității (Fond informativ, N. Steinhardt), și că informațiile din volumele aferente se cuvin a fi trecute printr-un filtru critic, ținând cont de mistificările intenționate, diversiunile organelor de securitate și viciile de procedură existente la anchete, a fost necesară o atenție suplimentară în abordarea analitică și comparativă a datelor din aceste documente. Prin urmare, nu doar de răbdare – în contextul piedicilor implicate de accesul restricționat la arhive sau biblioteci pe timp de pandemie –, conștiinciozitate și spirit analitic a fost nevoie în realizarea acestei lucrări, ci și de simț intuitiv, dat fiind că istoricii, după cum spunea și N. Steinhardt, sunt „adevărați copoi de roman polițist”³⁸. Pentru a avea o viziune corectă asupra binomului Steinhardt – Securitate, s-a operat fotocopierea, analiza și sistematizarea documentelor despre N. Steinhardt din Arhivele Securității, iar pentru a facilita înțelegerea terminologiei din documentele Securității a fost conceput un Index cu abrevieri, în timp ce pentru a crea o viziune mai amplă asupra conținutului acestor dosare, în „Addenda” au fost incluse facsimile ale documentelor originale existente în Arhivele Securității.

Realizată din perspectivă istorică, sub deviza *sine ira et studio*, dar cu entuziasm și abnegație, lucrarea **Filosofia politică a lui N. Steinhardt** are menirea de a contribui alături de celelalte cercetări filologice sau istorice pe această temă, la îmbogățirea bibliografiei despre N. Steinhardt precum și la posibilitatea de a deschide noi perspective de analiză pentru alți cercetători. Tratatul gândirii politice a lui N. Steinhardt nu a reprezentat un demers cu pretenții de exhaustivitate, existând numeroase alte nișe care pot fi sondate și aprofundate, precum opiniile sale în privința relațiilor internaționale din sec. XIX-XX, vizionarismul lui N. Steinhardt, raportarea sa față de personalități de seamă din istorie etc. Cercetarea este scrisă într-un stil accesibil, analitic și argumentat, putând fi de folos atât pentru istorici, analiști politici, filosofi, filologi, cât și admiratori ai acestei personalități, sau simpli cititori interesați de cultură, politică și modul de intersectare a acestor domenii în perioada regimului comunist. Principalele argumente ale relevanței și originalității cercetării de față constau în radiografierea obiectivă și complexă a numeroaselor fațete ale gândirii politice steinhardtiene, fără a se omite și scurtul episod al simpatiilor stângiste; expunerea pe larg a viziunii lui N. Steinhardt despre „fenomenul românesc”; evidențierea atitudinii anticomuniste atât în operele antume, cât și în cele postume ale lui N. Steinhardt prin analiza fiecăreia dintre lucrările sale; relevarea cauzelor și a efectelor supravegherii lui N. Steinhardt de către Securitate timp de trei decenii, prin cercetarea critică a fiecăreia dintre cele opt volume componente ale dosarului nr. 207, Fond Informativ, referitor la N. Steinhardt, și inserarea a peste 30 de documente inedite din cuprinsul acestuia în Addenda; punerea în evidență a unor informații inedite, precum cea legată de faptul că N. Steinhardt a scris o lucrare intitulată *Jurnal de prietenie*, despre care nu se știa nimic până în prezent. Așadar, cercetarea are implicații pozitive în plan interdisciplinar (istorie, politică, filologie) prin lămurirea unor aspecte mai puțin sau deloc abordate până în prezent și prin îmbogățirea sau sistematizarea informațiilor – analizate din unghi istoric – privitoare la această personalitate de marcă a culturii și a gândirii politice românești.

³⁸ N. Steinhardt, *Escală în timp și spațiu sau Dincoace și dincolo de texte*, p. 407.

CONCLUZII

Cercetarea *Filosofia politică a lui N. Steinhardt* se dorește a fi o piesă de puzzle în imaginea vieții, operei și gândirii lui N. Steinhardt, intelectual român de origine evreiască, de talia unor oameni de cultură, precum Mircea Eliade, Emil Cioran sau Eugen Ionescu. Dacă N. Steinhardt ar fi ales calea exilului la cumpăna anilor '70-'80, atunci când i s-a acceptat viza de a călători în străinătate, și ar fi publicat încă din timpul vieții volumul memorialistic, ar fi avut parte antum de bine meritata recunoaștere internațională, atât în ipostaza de om de cultură, cât și de disident. Îmbrățișarea concepției lui E. Ionescu, potrivit căruia „și marginalii contribuie la cultură”¹, românismul și dorința lui N. Steinhardt de a muri „monah maramureșean”², l-au determinat să rămână în țară. Peste timp Divinitatea i-a făcut dreptate: menționarea numelui său de către papa Ioan Paul al II-lea în vizita făcută în România în anul 1999, realizarea, până în prezent, a nouă ediții ale *Jurnalului fericii*, traducerea volumului memorialistic în diferite limbi străine, realizarea Fundației „N. Steinhardt”, preocuparea multora dintre prietenii, discipolii și admiratorii săi pentru valorificarea operei sale și recunoașterea influenței acestei personalități în viața lor, ori derularea proiectului editorial „Integrala Steinhardt”, prin colaborarea dintre Editura Polirom și Mănăstirea Rohia, reprezintă, probabil, tot atâtea modalități de echilibrare și împlinire a destinului său.

Titlul acestei teze de doctorat reflectă aplecarea asupra gândirii politice a lui N. Steinhardt fără pretenția acoperirii integrale a acestui subiect, ci cu intenția de a aduce în atenție cel mai important aspect al concepției și al preocupărilor sale politice, și anume, antitotalitarismul în general și anticomunismul în special. Studiarea critică, analitică și comparativă a volumelor din Arhivele Securității referitoare la acest intelectual, lectura din perspectiva opiniilor politice a operei antume și postume a lui N. Steinhardt și raportarea constantă la stadiul cercetărilor actuale pe această temă, au reprezentat principalele modalități de cercetare care au pus în evidență trei coordonate ale filosofiei politice steinhardtiene: aversiunea față de orice ideologie sau sistem politic care încalcă libertatea oamenilor; manifestarea constantă a anticomunismului său, timp de jumătate de secol; asumarea repercusiunilor punitive din partea Securității ca urmare a menținerii concepțiilor politice. La rândul lor, aceste trei elemente definitorii în privința opiniilor sale politice, prin aprofundare și extensie, au dat prilejul pentru alte concluzii revelatoare.

În ceea ce privește formația intelectuală a lui N. Steinhardt, aceasta este tributară educației din familie, influenței guvernantei sale, doamna de Branszky și mai ales, prietenului său, Emanuel Neuman, zis Manole, dar și a concepției adânc întipărite în minte încă din anii tinereții, în legătură cu sensul eroic al vieții. În jurul vârstei de 20 de ani, pentru scurt timp, N. Steinhardt a manifestat atracție pentru ideile de stânga, tocmai prin prisma aparentului caracter eroic și al spiritului de sacrificiu ce părea să definească această doctrină, precum și a tentației modernității și a mondenității în rândul tinerilor burghezi evrei. După cum singur mărturisește, vindecarea de „opiumul popoarelor” o datorează lui Manole, conservator convins și profund oponent al ideologiei socialiste. Fără a se „înregimenta” oficial în vreo structură politică, N. Steinhardt își declară simpatia pentru conservatorism, simultan cu susținerea rolului cultural și economic al burgheziei; proiectul publicistic intitulat *Revista Burgheză*,

¹ N. Steinhardt, *Drumul către isihie. Ispita lecturii*, p. 298.

² N. Steinhardt, *Corespondență ••*, p. 340.

derulat în anii 1934-1935, este o dovadă a afilierii la principiile conservatorismului sub umbrela comună și aparent de neconciliat dintre ideile lui Titu Maiorescu și Eugen Lovinescu. Calea de mijloc între teoriile celor doi se traduce într-un liberalism conservator, de fapt o încercare de îmbinare, pe de o parte a predilecției pentru păstrarea tradițiilor, autoritate politică, regimul monarhic constituțional și dreptul de vot censitar, iar pe de altă parte, a susținerii principiilor liberale care puneau accent pe capacitatea burgheziei de a impulsiona dezvoltarea economiei și creșterea gradului de educație a societății, respectarea drepturilor naturale ale oamenilor și a principiului separației puterilor în stat. Susținător al relativității celor lumești și al nocivității fixității ideilor, N. Steinhardt a fost consecvent extremismului de centru promovat sub influența lui Manole, dar, declarând, la vârsta senectuții că este „liberal conservator modern”³, a sugerat deschiderea sa spre unele nuanțări ale concepțiilor din tinerețe, în contextul creșterii gradului de educație a societății, astfel încât, probabil, mențiunea „modern” ar putea face referire la deschiderea sa spre acceptarea fără rețineră a votului universal.

Apetența ideatică pentru liberalism este demonstrată de abordarea favorabilă a acestei ideologii în mai multe articole interbelice, inclusiv în teza sa de doctorat. Reiterarea în anii '70 a pertinentei opiniilor politice ale unor doctrinari liberali precum Alexis de Tocqueville, Benjamin Constant sau L. Prevost-Paradol și a unor intelectuali ostili dictaturii, precum N. Berdiaev și G. K. Chesterton, este o dovadă a menținerii simpatiei față de liberalism a lui N. Steinhardt. Cele două „șine” ale gândirii steinhartiene interbelice au fost liberalismul conservator și antitotalitarismul. Așa se explică poziția sa refractară din diferite articole interbelice și postbelice față de „indiferetismul” statelor occidentale care nu au luat atitudine fermă față de expansiunea totalitarismului, sau a „angelismului” acelor intelectuali care se disociau de evoluția politică și, sub pretextul atitudinii apolitice, ascundeau, de fapt, lașitatea și dezinteresul față de soarta omenirii. Dezaprobarea abuzurilor, fie că erau rezultante ale ideologiei de stânga, ori de dreapta, a fost o altă direcție a publicisticii sale din perioada anilor '30-'40. În ceea ce privește mișcarea legionară, ce reprezenta un apendice autohton al nazismului, viața și gândirea politică a lui N. Steinhardt frizează nu doar paradoxul, ci și absurdul; român cu origini evreiești, N. Steinhardt este arestat în anul 1960 în lotul Noica-Pillat, așa-zis „mistico-legionar”. Deși nu a făcut parte din gruparea legionară, încadrarea sa în acest lot și prietenia cu diferite persoane prolegionare, pe fondul generozității sufletești și a capacității sale de a face abstracție de culoarea politică, atunci când admira caracterul unui om, au fost premisele care au stat la baza falsei acuzații de antisemitism. N. Steinhardt nu a susținut antisemitismul și nu a minimalizat dimensiunea Holocaustului, ci a pledat pentru iertare și evitarea din partea evreilor a greșelii făcute de Hitler, și anume investirea unei etnii cu capacitatea de a deține adevărul absolut și dreptatea supremă.

Respectul față de națiunea română, în sânul căreia s-a născut, în ciuda rădăcinilor evreiești, a reprezentat o trăsătură definitorie a asumării identitare a lui N. Steinhardt. Un rol important în dezvoltarea acestei percepții l-au avut părinții săi, Oscar și Antoaneta Steinhardt, care l-au educat de mic în spiritul iubirii pentru neamul românesc. Chiar dacă românismul exista sub formă latentă, nemărturisită în simțirea și gândirea lui N. Steinhardt, factorul declanșator al unui atașament deschis și profund a fost convertirea sa la creștinism în rit ortodox, pe 15 martie 1960, la scurt timp de la momentul arestării. În discuțiile private cu prietenii, în corespondență și în multe articole din publicistica anilor '70-'80, răzbate admirația lui N. Steinhardt pentru cultura, tradițiile, limba, istoria, mediul geografic din România. Pentru N. Steinhardt, patriotismul nu era un concept desuet iar naționalismul nu era înțeles în sens politic extremist; raportarea encomiastică față de poporul român nu denotă superficialitate sau lipsă de obiectivitate, ci aceeași atitudine manifestată și în relațiile sale cu

³ N. Steinhardt, *Convorbiri cu Zaharia Sângeorzan și Nicolae Băciuț*, p. 292.

semenii: „aprecierea lucrurilor și a oamenilor cu distantă bunăvoire”⁴, act voluntar de a alege să vadă binele, atunci când acesta predomină și să definească oamenii și poporul român, potrivit concepției sale, „partea reflectă întregul”⁵.

Anticomunismul reprezintă „firul roșu” care trasează gândirea politică a lui N. Steinhardt de la tinerețe și până la senectute; exprimată direct sau indirect, câteodată moderat, alteori vehement, în articolele și în volumele interbelice, dezaprobarea sa față de comunism capătă valoare de obiectiv adiacent sensului literar, estetic și etic al scrierilor din anii '70-'80. Modalitatea personală de disidență anticomunistă a constat în folosirea microsemnalelor literare, prin intermediul aluziilor, alegoriilor, comparațiilor sugerate, toate cu scopul de a induce în rândul cititorilor principii morale – pentru a diminua pe cât posibil practica delațiunii, a compromisului și a dublu-gânditului –, precum și ideea de opoziție în fața răului și a abuzurilor, sau măcar de rezistență, de refuz privind acceptarea colaborării cu o forță politică abuzivă și nedreaptă.

Având în vedere polemica între diferiți cercetători asupra problematicii disidenței intelectuale din România, este de la sine înțeles că formula propusă de noi, „disidența prin microsemnale literare”, o să stârneasce nemulțumirea sau opoziția unora, ceea ce e firesc, dată fiind libertatea de gândire și exprimare, și nu contestăm alte „catalogări”, precum „disidență pasivă”, „subversivitatea culturală”, „opoziționism”, „rezistența prin cultură”, ori „supraviețuirea prin cultură”, atâta timp cât aceste sintagme au menirea de a vădi caracterul intenționat, premeditat, atent gândit al lui N. Steinhardt, de a insera în scrierile publicate în anii totalitarismului un evident mesaj anticomunist. Indubitabil, pentru a porni o revoltă împotriva unui sistem opresiv este nevoie de o inițiativă publică deschisă, așa cum au făcut Paul Goma, Doina Cornea, Dorin Tudoran, Radu Filipescu și mulți alți curajoși, dar totodată, este necesară o solidarizare a populației, ori aceasta poate fi posibilă prin antrenarea minții în direcția curajului de a rezista sau de a te opune opresiunii. Analizând parcursul celor care s-au afirmat prin disidență fățișă, constatăm că repercusiunile suferite au fost, fie exilul, fie destituirea din funcții și prigoana, ori cazul extrem, exterminarea fizică. Din opera și viața lui Steinhardt, în afară de anticomunism, o constantă a fost promovarea virtuții curajului, deci este exclusă ideea că, din lașitate nu a ales calea luptei directe, ci din conștientizarea faptului că pentru a transforma disidența individuală în disidență colectivă este necesară o anumită stare de spirit și o mentalitate a rezistenței și a luptei. N. Steinhardt nu se temea de moarte, căci deviza lui Brice Parain, „dacă vrei să fii liber, trebuie să nu-ți fie frică de moarte”, îi era călăuză supremă, dar se temea că nu va putea să-și împlinească visul de a fi călugăr ortodox, de aceea nu a ales calea luptei directe. Pe de altă parte, N. Steinhardt și-a făcut un țel din transformarea eseisticii și criticii sale „diletante” în „instrumente” de trezire a conștiințelor spre adevăr și acțiune.

În articolele și volumele publicate în anii '70-'80 disidența anticomunistă a lui N. Steinhardt este relevantă de mesaje în subtext, strategia subversivității fiind calea aleasă pentru a critica anumite practici și trăsături specifice regimului comunist. În fiecare din cele șase volume publicate în această perioadă, există microsemnale anticomuniste, dar punctăm anumite texte componente cu un conținut mai dens și evident subversiv: „Stefan Zweig, *Castellio împotriva lui Calvin* sau „Roger Breuil, *Brutus*” în volumul *Între viață și cărți*; „H. de Balzac și G. B. Shaw: două dosare judecătorești”, „Al. Ivasiuc, C. Țoiu și problema lui nimica toată” în volumul *Incertitudini literare*; „Teroarea în literatură”, „«Cu un t» ori cum se prinde omul”, „De formă” în lucrarea *Critică la persoana întâi*; „Treaba ursului” sau „Enigma căderii Romei” în lucrarea *Escale în timp și spațiu*; „J.-P. Sartre, *Cu ușile închise*,” și „Glossa, o prevenire” în

⁴ N. Steinhardt, *Drumul către isihie. Ispita lecturii*, p. 53.

⁵ N. Steinhardt, *Escale în timp și spațiu sau Dincoace și dincolo de texte*, p. 354.

volumul *Prin alții spre sine*. În afara acestor lucrări, N. Steinhardt mai avea pregătite spre publicare câteva volume, precum cartea de predici religioase, *Cuvinte de credință*, sau lucrarea cu note literare, intitulată *Monologul polifonic*, ceea ce explică caracterul anticomunist subtil al acestor lucrări, în ciuda apariției lor postume. Lucrarea „de sertar” care a stârnit interesul Securității fiind confiscată de două ori, are un mesaj anticomunist direct, reprezentând un amplu rechizitoriu la adresa încălcării drepturilor și a libertăților oamenilor, a practicii proceselor false, a abuzurilor din anchete, a condițiilor inumane din închisorile comuniste, a pervertirii minții oamenilor prin împingerea sau atragerea lor spre delațiune și compromisuri, a șablonizării literaturii etc. Un caz aparte al scrierii steinhardtiene este reprezentat de dialogurile cu Ioan Pinte, Zaharia Sângeorzan și Nicolae Băciuț, care, pe alocuri, sunt impregnate de un puternic mesaj anticomunist, plasându-se, ca manieră de manifestare și grad de subversivitate, la jumătatea distanței dintre *Jurnalul fericirii* și lucrările sale de critică literară. Cât privește corespondența lui N. Steinhardt, aceasta reprezintă o altă modalitate de reflectare în scris a dezaprobării comunismului; conștient fiind de verificarea corespondenței sale de către Securitate, în ultimele trei decenii de viață, scrisorile trimise prin poștă au un grad redus de subversivitate, însă cele trimise din diferite țări occidentale, în perioada călătoriilor în Occident, în anii 1978 și 1979-1980, denotă în mod clar atitudinea opoziționistă, neîngrădită de autocenzură.

Pentru o persoană aflată timp de trei decenii sub „lupa” Securității, e de mirare că a N. Steinhardt a avut atâta determinare, perseverență și abilitate, încât să găsească o nișă culturală transpusă în cea a criticii literare „diletante”, prin intermediul căreia să-și exprime convingerile culturale, etice și, în subsidiar, politice. Intrat în colimatorul Securității prin includerea sa în procesul Noica-Pillat, intelectualul român-evreu a înfruntat cu stoicism toate piedicile și măsurile represive din partea poliției politice, începând de la arestarea nedreaptă – bazată pe un viciu de procedură, transformarea prin limbajul „stilizat” al proceselor-verbale rezultate în urma anchetelor, din fapte reale dar necondamnabile, în fapte cu potențial incriminant –, la regimul dur din detenție, mai ales pentru sănătatea sa șubredă, și continuând cu marginalizarea și umilirea sa, blocarea angajării sale într-un post potrivit calităților sale intelectuale, imixtiunea în viața sa privată, încercarea de intimidare și de amenințare cu excluderea din cinul monahal. După eliberarea sa din detenție au existat trei momente acute ale binomului Steinhardt-Securitate: decembrie 1972, atunci când i-a fost confiscat pentru prima dată *Jurnalul fericirii*; martie 1983, când i s-a interzis corespondența cu angajați ai postului de radio „Europa liberă”; mai 1984, atunci când i s-a confiscat pentru a doua oară volumul memorialistic, precum și 21 de cărți din Biblioteca Mănăstirii Rohia. Supravegherea lui N. Steinhardt de către Securitate a implicat ascultarea convorbirilor telefonice, interceptarea discuțiilor de la domiciliul său prin intermediul mijloacelor tehnice operative, filaje, chemări la anchetă, interogatorii, discreditarea sa în fața cunoscuților, racolarea a numeroși informatori, inclusiv din rândul prietenilor, șicanele și presiunile asupra persoanelor apropiate. Din păcate, așa cum era de așteptat, toată această „ofensivă” împotriva lui N. Steinhardt, a afectat tot mai mult starea sa de sănătate, problemele cardiace apărute ca urmare a anchetelor fiind cauza morții sale pe 30 martie 1989.

Cercetarea *Filosofia politică a lui N. Steinhardt* reprezintă un plus în completarea informațiilor despre N. Steinhardt prin aprofundarea unor teme abordate până acum incomplet sau doar secvențial în diferite studii și lucrări, prin inserarea în Addenda a peste 30 de documente inedite din Arhiva Mănăstirii „Sf. Ana” din Rohia sau din Arhivele Securității, și mai ales prin aducerea în atenție a unei lucrări scrise de N. Steinhardt, despre care nu se știa nimic până în prezent: *Jurnal de prietenie*. Din păcate, se mențin în continuare anumite semne de întrebare în legătură cu *Jurnalul fericirii* sau cu acel *Jurnal de prietenie* menționat în Arhivele Securității, așa încât, pentru a completa verigile lipsă din aceste informații, considerăm că ar fi necesară o declasificare a dosarului nr. 207, Fond informativ, referitor la N.

Steinhardt. În plus, textul de 136 de pagini – ce ar putea reprezenta partea care lipsește din lucrarea *Jurnalul fericirii. Manuscrisul de la Rohia* – și un „Jurnal de prietenie”, ambele semnate de N. Steinhardt și intrate în posesia Securității, conform adresei din 14 aprilie 1988⁶, nu sunt astăzi de găsit în Arhivele Securității. Pe de altă parte, presupunând că ar fi adevărată predarea *Jurnalului fericirii* de către Securitate către Fondul secret al Arhivelor Naționale, după confiscarea din anul 1984 – deși o mențiune din raportul de analiză dezvăluie că aceasta a fost doar o diversiune pentru a crea o aparență care să-l descurajeze pe N. Steinhardt să mai depună memorii pentru recuperarea volumului –, ne întrebăm de ce nu există în dosarul lui N. Steinhardt de la ACNSAS măcar exemplarul fotocopiât înainte de investigațiile și anchetele din decembrie 1972?

În afara lipsei acestor texte scrise de N. Steinhardt, principalul argument al suspiciunii potrivit căreia actualul conținut al dosarului nr. 207 este incomplet, se bazează chiar pe informații cuprinse în dosar, privind clasarea unor foi din volumele componente, potrivit ordinului Ministerului de Interne nr. 00743558 din 17. 03. 1973⁷. Un al doilea argument se bazează pe corespondența dintre N. Steinhardt, pe de o parte și Zaharia Sângeorzan și Nicolae Băciuț, pe de altă parte; din moment ce dosarul nr. 207 cuprinde zeci de scrisori, fotocopyate sau copiate manual, integral sau fragmentar, unele total inofensive prin conținut, se ridică următoarea întrebare pertinentă: cum se poate ca răspunsurile livrate de Steinhardt pe calea poștei, către cei doi colegi de dialog, Zaharia Sângeorzan și Nicolae Băciuț, să nu fie interceptate și consemnate de Securitate, mai ales că multe dintre acestea – așa cum dovedesc volumele de interviuri publicate postum – erau total critice la adresa regimului comunist? La aceste enigme se adaugă altele la care răspunsul nu poate fi dat pentru că persoanele care dețineau informații în acest sens au decedat, sau pentru că cei care sunt în viață și dețin date despre istoria zbuciumată a volumului memorialistic nu doresc să abordeze subiectul, sau îl „închid” sub răspunsuri sofistice care maschează conivența acestora. Prin urmare, pentru a completa aceste lacune, precum și pentru a aprofunda tema gândirii politice a lui N. Steinhardt, prin evidențierea raportării acestui intelectual față de diferite concepte politice și evenimente istorice din trecutul recent sau îndepărtat, avem în vedere continuarea cercetărilor în privința acestui subiect.

---

⁶ ACNSAS, Fond informativ, Dosar nr. 207, vol. 8, f. 135.

⁷ ACNSAS, Fond informativ, Dosar nr. 207, vol. 4, f. 255.